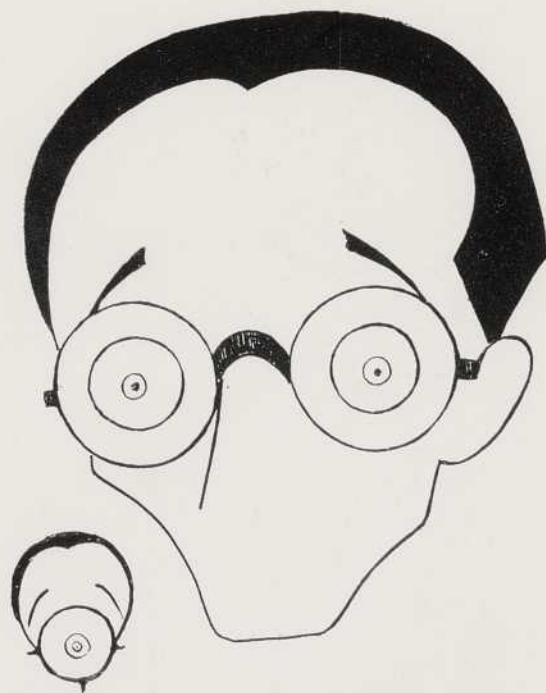

FRANCISCO FERNÁNDEZ DEL RIEGO

VICENTE RISCO

ESCOLMA DE TEXTOS

PUBLICACIÓNS DA REAL ACADEMIA GALLEGA

A CORUÑA

1981

ACADEMIA
GALLEGA
CORUÑA

89

REAL ACADEMIA
GALEGA

A CORUÑA

30389
30658

Biblioteca

FRANCISCO TERRAZOLES DEL RÍO

VICENTE RISCO

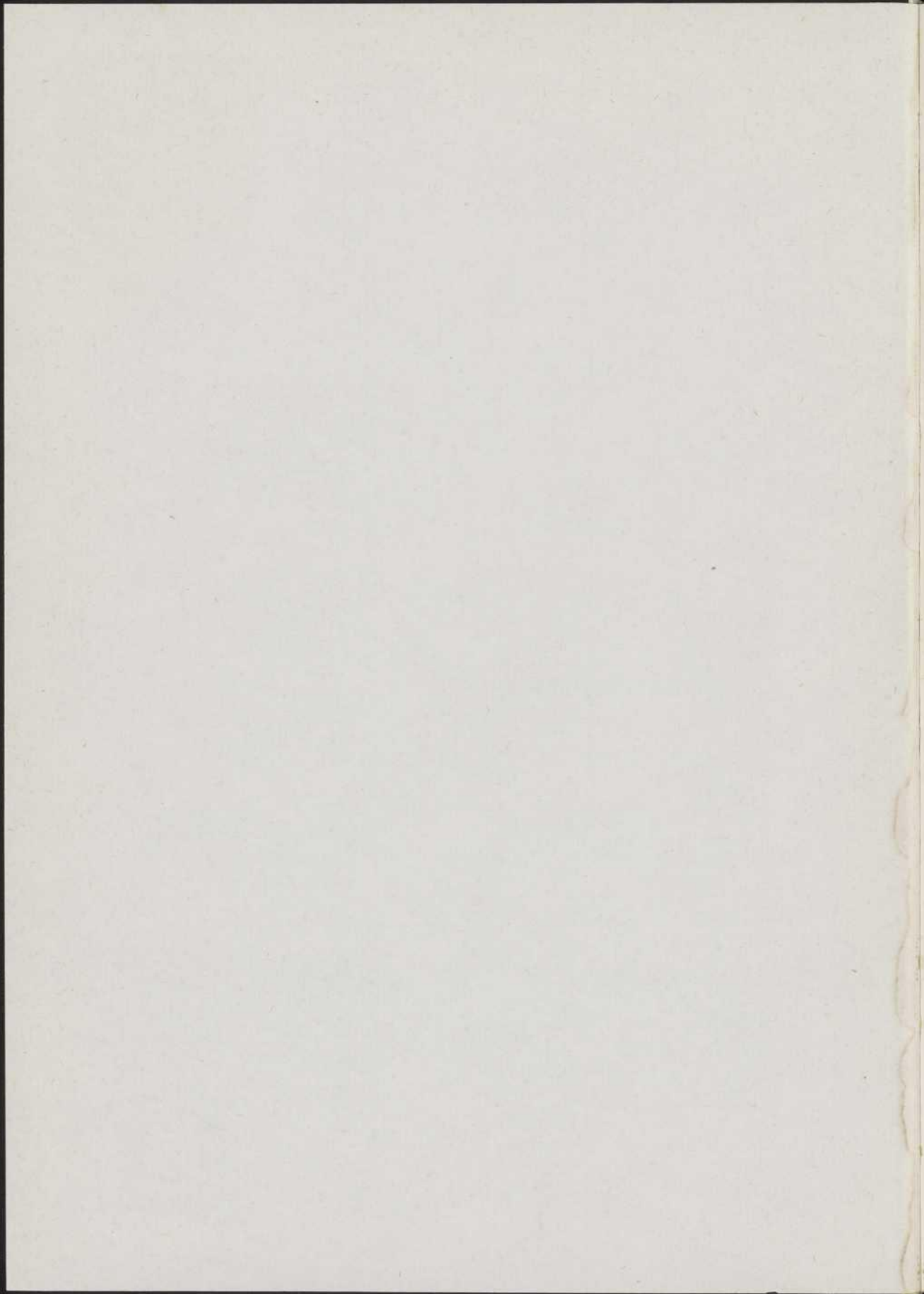
ESCOLMA DE TEXTOS

UNIVERSIDAD DE VALENCIA

LIBRERIA

1921

FRANCISCO FERNÁNDEZ DEL RIEGO

VICENTE RISCO
ESCOLMA DE TEXTOS

PUBLICACIÓNS DA REAL ACADEMIA GALLEGA

A CORUÑA

1981

FRANCISCO FERNÁNDEZ DEL RIESCO

DÍA DAS LETRAS GALEGAS, 1981

Tapa: Dibuxo de Risco, feito por *Castelao*

Texto: Ilustracións do propio *Risco*

VICENTE RISCO

ESCOLA DE TEXTOS

ACADEMIA GALEGA DA LINGUA

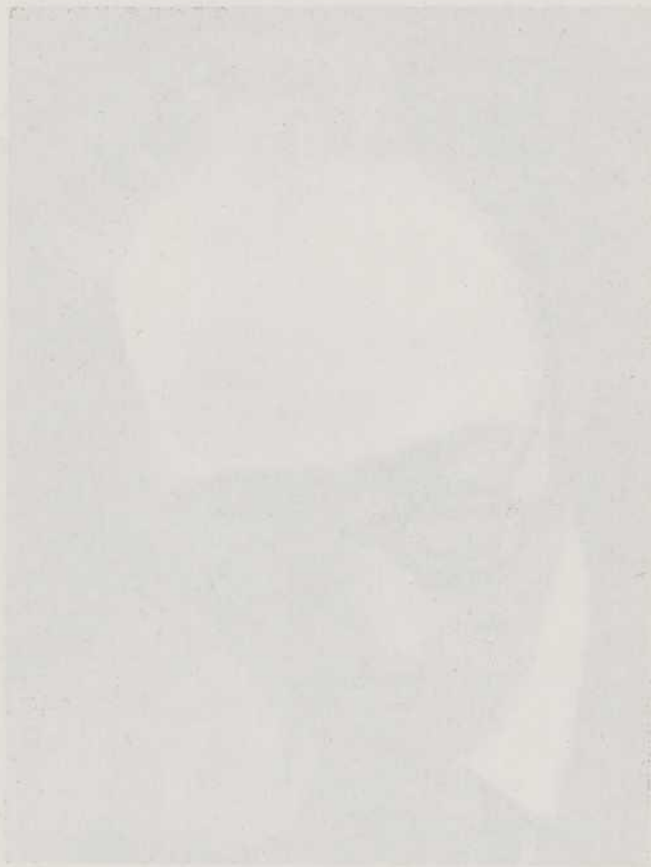
A CORUÑA

1981

Vicente Risco

VICENTE RISCO
(* 1884 - † 1963)

Mount Nino

ALBERTA BIRCH
1914 - 1915

VICENTE RISCO: A SUA FIGURA E A SUA OBRA

PERFIL BIOGRÁFICO

Vicente Risco labrou unha personalidade orixinal e baril no eido da cultura. A obra que o escritor foi realizando ao longo da súa vida, tivo sempre o latexo directo do tempo e das ideas, que el vivira co-bizosamente. Podería decírese, quezáis, que as disciplinas históricas e máis as pedagóxicas encamiñaron a súa vontade intelectual. Pero fora do labor de pescuda e de ensaio, figuran tamén no seu haber sensibles logros de creación literaria.

Pelengrinou Risco polas cosmogonías e polas culturas, e fixo o viaxe de circunvalación por todo o prohibido. Houbo quen o calificou así, como unha especie de espírito-antena, dotado pra percibir e rexistrar o matiz menos grávido das últimas novidades da súa época, científicas, filosóficas e artísticas.

As moitas dioptrías que velaban os seus ollos físicos non mirraron a claridade dunha visión caletradora das esencias do mundo que o arrodeaba; nin enneboaron, tampouco, o mirar cara lonxanos horizontes. Desde os catro puntos cardinais da sensibilidade, chegaran á ánima do escritor múltiples impresións sotís. E, asimesmo, desde moitos puntos da rosa dos ventos, as correntes espirituais que foron arrequecendo o seu saber.

Chamábase e apelidábase Vicente Martínez-Risco e Agüero; pero a xente coñecía como Vicente Risco, que era a súa firma de escritor. Naceu o 1.º de outubro, ou cecais o 30 de setembro do 1884, en Ourense, no piso primeiro da casa núm. 25 da rua da Paz, antiga dos Zapateiros. Nese piso decorrerón os anos da súa infancia, ate que polos finais de século trasladouse coa súa familia a outra casa na Plaza do Ferro.

Os seus devanceiros procedían das encumiadas terras do Castro Caldelas, onde se asentaran a partir do século XVIII. Alí, na vila cimeira, patrimonio un día dos Condes de Lemos, pasou o escritor longas horas da súa nenez. Alí viviu tamén, na idade madura, fecundas tempadas en íntimo contacto coa clara paisaxe. El mesmo ten contado o viaxe, que repetía varias veces ao ano. Saía ás horas nas que Ourense estaba situado na zona tórrida, de xeito que chegaba a Castadón completamente deshidratado. A andadura seguía por Cachamuíña, a ponte dos Gozos e a recta de Derrasa. Viña despois Esgos, un pobo que consideraba precioso, e no que as casas estaban entreveiradas de hortas e xardíns. Deixando a man esquerda San Pedro de Rocas, rubía o alto do Couso, e de alí baixaba a Niñodagua, un lugar adicado desde tempo inmemorial á cerámica.

Toda esta paisaxe presentábaselle chea de beleza e dunha alegría especial. Lembraba que nela nacía, en diversos brazos, o río Arnoia. Sobre a entrada do fermoso val de Xunqueira de Espadañedo había un viaducto de varios arcos do que se falaba moito. Por aquí estaba a metade do seu camiño. Máis enriba existía unha casa que chamaban do señor Xaquín de Marcelle. Ao pé dela mudaban o tiro do coche, cando o Risco era neno, e el baixaba a se aliviar un algo do horrible mareo que lle producía o coche.

A vista do Rodicio parecíalle inenarrable. Ás veces rubían a costa a pé, e ensinábanlle, aló ao lonxe, a lagoa da Limia, coas torres de Sandiás e da Pena, e os montes da raia de Portugal. Despois amosábanlle a serra de San Mamede e a Cabeza de Meda. A última etapa do viaxe era cansada. No tempo dos coches de cabalos o Rodicio era a patria do frío. O deus do vento tiña alí o odre dos ventos xeados, e de cando en vez oprimíao co pé. Noustante, dispuñan dun mesón no que se acobillar. Descían logo por unhas curvas moi xeitosas; pero onde se lle antoxaba que se lle ía a alma, era en Vilariño frío. A Vilariño facíao grande, pois pra eso había perto un Vilariño pequeno.

Deseñábase deseguida a ría de Leboreiro, e unha vez deixada atrás, parecíalle que o camiño non se remataba nunca. En chegan-

do ao alto de Aguil, xa ollaba ao Castro, onde estaba a fortaleza coas suas torres e os seus cubos, e as casas ao pé. Este mundo castreño, que periódicamente frecuentou sempre, exerceu un evidente influxo na autoafirmación galega do ensaísta. Cen veces habería de lle servir como parenético termo de comparanza; como módulo arquetípico ao que referir vivencias posteriores.

Despóis de se facer bachiler na súa cidade natal, o Risco cursou na Universidade de Santiago a carreira de Dereito, na que se licenciou o ano 1907. Posteriormente obtivo o título de Mestre de ensino primario, e a seguido ingresou na Escola Superior do Maxisterio, en Madrid. Máis tarde ganou a cátedra de Historia e a súa Metodoloxía na Normal de Ourense. Desde esa cátedra, e durante a etapa do 1917 ao 1945, proxectou a súa iluminadora docencia sobre sucesivas xeneracións de estudantes. Aló polos anos trinta atinxiu na Universidade compostelana o grado de Licenciado en Filosofía e Letras. No 1945 trasladouse a Madrid, en cuia Escola Normal explicou Psicología ate o ano 1950. A partir de entón, e deica o 1954, ensinou Filosofía novamente en Ourense.

Risco escribiu en xornais desde moi novo. Fundou e dirixiu as revistas "La Centuria" e "Nós", das que logo falaremos. Colaborou en numerosas publicacións de Galicia, España, Portugal e América. Tomou parte no renacemento espiritual galego do presente século, e no movemento que primeiro se chamou "ultraísta". Viaxou polo noso país, por Castela, Andalucía, Portugal, Francia, Alemania, Bohemia, Austria, Navarra, Guipúzcoa e Cataluña, por este orde. Especializouse, ante todo, en Etnoloxía e Historia. Cultivou as tradicións populares de Galicia e a mitoloxía. En literatura, principalmente o ensaio e a chamada "crónica" periodística.

A SUA FORMACIÓN PRIMEIRA

Risco, como el mesmo dixo, era autodidacto, según se adoitaba na súa época. O que sabía de latín adeprendéao el só, e os idiomas modernos con profesores particulares. Da Universidade tirou algo da filosofía escolástica; da positivista, certa idea de Schelling, de Hegel, de Shopenhauer, de socialismo utópico e de marxismo. Todas estas direccións —agás quezáis a de Shelling— pertencían ao que se chamaba daquela "corrente central do pensamento europeo". Pero, de calquer xeito, a el atraíao máis a corrente marxinal, non racionalista, "romántica".

En materia histórica, o Risco orientouse na sonada tertulia da

Comisión de Monumentos de Ourense. En Etnoloxía familiarizouse coas fontes portuguesas, principalmente con Leite de Vasconcelos, e xa moi tarde completou en Alemania a súa formación. En Literatura formouse, de primeiras, no "modernismo", despois, no movemento "saudosista" de Teixeira de Pascoaes e Leonardo Coimbra, e, ao cabo, asimilou o surrealismo.

Eugenio D'Ors, do que fora gran amigo, describiuno como "...unha breve figura con gafas, de aire cansino e estudoso". Espiritualmente, el mesmo autodefinírase como "home infimae latinitatis". Nalgunha ocasión declarou que lle gustaría ser máis pintor que escritor. Praciálle, ao mesmo tempo, o rústico e o exótico. Decía que podería ser feliz no campo, soñando coa lonxanía. Conmovíao, por unha banda, a aldea, pero por outra necesitaba de cousas da gran cidade. Afirmaba que buscara a tradición polos camiños máis novos, e que só o satisfacía interpretada desde mañá.

Nunha autoconfesión feita nos derradeiros anos da súa vida, manifestaba que no fondo era anticientífico, referíndose ás ciencias "naturais". Noustante, interesáballe a bioloxía. Afirmaba tamén que non lle gustaba vivir na época na que viviu; pero si non vivira nela, tampouco pensaría así. Complaciálle pensar dese xeito, o cal —según el mesmo indicaba— proba que toda desventaxa é unha ventaxa. Por elo, o seu principio era: "Todas as cousas neste mundo son asegún". Sentía moita satisfacción nos seus viaxes, e moi especialmente nas suas camiñatas a pé. No literario deixou obras que, ao seu decir, debíanse ao que antes se chamaba a "inspiración". Sin se ter entregado de cheo aos métodos surrealistas, moitos dos seus escritos —mesmo novelas— foron produto case exclusivo dunha especie de "escritura automática".

Cando Risco andaba apenas pola trintena, o seu perfil de xoven "dandy" —gostador dos máis raros exotismos e das máis novedosas aventuras literarias— adequirira notable releve no seu Ourense natal. Unha ansia insaciable de saber levouno desde a poesía lírica de Oriente, ate a "yurta" de teas de ouro do simbolismo francés. Huysmanns foi un dos seus autores amados nas longas tardes, quentes e valeiras, da cidade. Moito antes de Spengler, matinará en variados niveis sobre a decadencia de Occidente; e, en reunións minoritarias deu a coñecer un verdadeiro adianto da idea spengleriana en "Las tinieblas de Occidente". Por outra parte, tocoulle vivir unha época dominada, con vulgar énfasis, pola sona e a eficacia de Spencer.

En Ourense envolvíao un ambiente de casino aínda decimonónico. Este ambiente aceitábao con tedio, considerado xeneralmente

como unha concesión á moda. Viña ser como unha forma máis ou menos “snob” do consabido “spleen”. Por aqueles anos da fama de Wells —que Risco maldecía— e da tiranía da Pardo Bazán, non paraba a súa atención nestas literaturas. Era daquela cando andaba a pelengrinar edades e continentes, antes de se sentar, emocionado, ao pé do cruceiro pra escoitar as falas dos longos camiños da aldea.

O seu noviciado consistiu na contemplación oriental, envolteito en ritos calmos. Complacíalle a súa sona de “raro”, en momentos nos que tencionaba dominar moitas auténticas claves alén do Irán. Foi tamén por entón cando formou entre os adeptos da pequena eirexa de Roso de Luna, da “Revista teosófica”, e cando estudaba a Paracelso. Transfigurado en doutor budista, correu en conversas e caricaturas polas tertulias galegas. Nese tempo era fonda, asimesmo, a súa adicación a Tagore. Sobre o poeta indú e os seus liños, silencios e parábolas, explicou no Ateneo de Madrid unha sonada conferencia, léndo, á vez, as primeiras versións ao castellano do poeta bengalí.

Ademáis destas aficións orientalistas, Vicente Risco uniuse ao “ultraísmo”, e colaborou nas súas revistas. Lanzou un audaz “Preludio a toda estética futura”, reflexo da súa rebeldía antiacademista. Nel coincidía con Edison no refugo á Venus de Milo, e afirmaba orgullosamente a súa decidida creencia en bruxas. Foi polo ano 1917 cando fundou “La Centuria”, revista neosófica á que nos referimos máis enriba. No artigo-programa da publicación, anunciaba, entre outras cousas, que tencionaba crebar o ritmo intelectual das ideas. Desde a estética á astroloxía, pasando polas máis insólitas vertentes do saber, todo tiña cabida nas súas páxinas. E nelas apareceron tratados, ou traducidos, escritores de fala inglesa e francesa, como Chesterton, Pöe, Mallarmé e Rimbaud.

A TERTULIA DO GRUPO “NÓS”

Na época de “La Centuria”, da tertulia arredor do braseiro da Comisión de Monumentos de Ourense e do maxisterio de don Marcelo Macías, Risco era un “inadaptado”. Como outros homes da súa xeneración, arrastaba o torrieburnismo finisecular e exquisito, que empalmou despóis cos movementos de vangarda. Tratábase dunha etapa esteticista, antisocial, caracterizada polo exotismo do que antes falamos: poesía de Tagore, relixións e poesías malditas da India, poetas decadentes...

O propio Risco calificou esta súa primeira etapa de “antisocial, antigregaria, individualista e introvertida”, no seu creaxador ensaio

“Nós, os inadaptados”. Como Otero Pedrayo, que reflexou este mesmo ambiente na novela *Arredor de sí*, e Cuevillas no traballo “Do noso tempo”, todos tres arrastaban o decadentismo finisecular, a independencia e o luxo do eu, o cosmopolitismo cultural. Todo o práctico e o político, o dogmático e o académico, o que implicaba un compromiso de orde social ou artístico, era refugado co alcume de “filisteísmo”. Considerábanse a contrapelo, a contracorrente, “a rebours” —como os héroes de Huysmanns— do seu tempo: inadaptados, según dixemos, ou como o mesmo Risco indicou, “nemigos da realidade cotiá”, fuxitivos do medio. E de aquí a conciencia do arte como evasión.

O primeiro grupo importante e duradoiro que apareceu na experiencia do Risco foi o da sonada Comisión de Monumentos de Ourense, co seu Museo e o seu glorioso “Boletín”. Aquel grupo e a súa tertulia, cuia aportación á cultura foi de primeiro orde, durou, con substitucións —inda que non moitas nas persoas— ate despóis da primeira guerra mundial.

Non estaban aqueles señores, nin moito menos, pechados na arqueoloxía, nin nos principios clásicos. Así, no inverno, arredor da gran camilla instalada na biblioteca do Museo —nas outras estacións no xardín de Posío— Eduardo del Palacio líaalles as obras de Aristófanes, e os demais comentábanas. Os traballos dos asistentes, antes de se publicar, líanse alí, e recibían a autorizada censura. Mesmo as poesías e as prosas atrevidísimas e supernormais de Primitivo R. Sanjurjo atopaban acollida e aplauso. Era unha tertulia leda e faiscante, estimulante e fecunda.

Entre ésta e a da revista “Nós” hai que mencionar a que Risco formaba no Café Royaltí con Fernández Cid, Lousada Diéguez, Euxenio Montes, Nogueurol, Fernández Mazas e outros. Era no tempo do “ultraísmo”, e, polas súas tendencias, Risco déralle un nome: “Exotic Club”. Cultivábase a moda nas letras, no arte, no vestir e no baile. Falábase de Apollinaire, de Max Jacob, de Tristán de Tzara. Disentíase quen era o creador do cubismo, Brake ou Picasso. Escribíanse en galego haikais e caligramas...

A revista “Nós” recolleu, en parte, todo aquel movemento, ao lado do saudosismo portugués. Sobre todo, púxoos en contacto con escritores de tódolos países: Phileas Lebesgue, Teixeira de Pascoaes, Vicente Huidobro, Leonardo Colenderas, Giacomo Prampdini, Hrand Nazariantz, Malespine, Eugéne Montfort, Guido Battelli, Eduardo de Ontañón, Salvat-Papasseit... Chegaban cartas e revistas á gran camilla que había na casa do Risco. Líase, escribíase, xogábase ao mah-

jjana tódolos días, guindábanse ao póc centos de colillas. Sobre todo falábase sin parar. De cando en cando caía por alí Mauricio Bacarisse, ou viña un sabio como Schulten, de xeito que, ademáis, alí sempre se adeprendía algo novo.

Foi a partir dos anos vinte, cando Risco e os seus amigos encetaron a nova etapa, cunha reacción violenta, caracterizada polo asalto no campo da acción galega, do compromiso. Ningún documento mellor da acción e a obra deste momento que a revista "Nós", aparecida en Ourense o 20 de outubro do 1920. Exerceu a súa dirección literaria Vicente Risco, e a artística Castelao. A reacción cadraba, en certo xeito, co impulso social da Revolución rusa e coa decepción nacionalista. Desde a dirección da revista, Risco xefiaba a acción social e máis o cultivo da orixinalidade específica de Galicia. A nova actitude entendíaa como resultado inevitable do precedente culto barresiano do eu, cuio soporte era unha moral de soberbos.

Desde entón, a andadura intelectual do escritor decorreu, naturalmente, por novos rumos. O insatisfeito, o descontento, o introvertido, sentiuse desilusionado de tantos estereis percorridos. En consecuencia, abandonou a súa torre de almasí, pra se atopar a sí mesmo na identificación coa alma da propia terra. Ao longo das páxinas da revista "Nós" foi deixando, así —como tamén nas de "A nosa terra"—, unha amosa abondosa do seu singular talento. Entre outros moitos, poderían significarse de interés notable, os seus ensaios sobre o celtismo.

Mirando de cara ás orixes, o agudo escritor entendía que Galicia era a terra máis vella da península, pois que fora a primeira que emergullou do Océano Siluriano. Acretou tamén un identificante amor á paisaxe galega, cuios camiños transitou en demorados viaxes a pé. Considerábaa como alfar do pasado e do presente, e como crisol de esperanza. En certo xeito, a paisaxe viña ser, pra el, como o fundamento da Galicia ideal.

Aló polos días nos que se encetou a súa etapa galeguizadora, Risco deixara a súa residencia na plaza do Ferro, pra se establecer nun novo piso da rua de Santo Domingo. E foi mesmamente ese piso, no sucesivo, centro de interesantes tertulias, ás que concurrían, entre outros, os seus compañeiros de xeneración. Dela saíron os traballos que os tres guieiros do grupo se adxudicaran: Otero Pedrayo como xeógrafo, Cuevillas como prehistoriador e Risco como etnólogo. Alí iniciáronse e formáronse, novos etnógrafos, arqueólogos e historiadores que seguiron as directrices e os ensinamentos dos tres mestres.

Foi, sin dúbida, aquél, o comezo dunha serie de labores de transcendencia. Non só polo que contribuíron á formación de futuros investigadores; tamén pola grande cantidade de materiais que reuniron como resultado das excursións que realizaban. Catalogáronse, así, moitas eirexas da circunscrición ourensá; acopiáronse papeletas de folklore e etnografía; rexistráronse castros e deseñáronse moitos detalles interesantes para a historia da nosa cultura.

Era aquel cenáculo campo vivo de alento, de maxisterio xeneroso, de adicación e traballo, de apertura de rumos intelectuais, de aquecido ensino; pero sin énfasis docente, chá e sinxelamente. Por alí desfiou unha chea de figuras relevantes, de dentro e de fora do país, e alí preparábanse as xeirias estivais do "Seminario de Estudos Galegos".

Na habitación na que o Risco traballaba había unha porta de cristais, diante da porta unha extraña cortina corrida, e despois dela un gran sofá. Arredor da camilla sentábanse os redactores de "Nós": Otero Pedrayo, Cuevillas e outros amigos e discípulos. Á outra banda dunha estantería de libros, había outra porta con cortina botada tamén. A traveso dela entraban, periódicamente, na tertulia, intelectuais galegos, e, asimesmo, intelectuais que viñan de fora. Vicente Risco contou a chegada alí dunha destacada figura da cultura europea de aquel entón: Estabamos —dí— tan tranquiños, na hora que vai do anoitecer á cea, falando do que cadrase. Nesto ergueuse a cortina da segunda porta, e entrou Domínguez Fontela, quen pronunciou unha soia palabra: ¡Schulten! Unánimes e emocionados, puxéronse súpetamente en pé. E fixo a súa entrada Schulten, profesor da Universidade de Erlangen, e evocador de Numancia e de Tartessos... Sentouse con eles arredor daquela camilla. Schulten preguntou, explicou, folleou as publicacións do grupo, levou algunhas, comentou, indicou temas e métodos. Estivo na súa compañía, animado e contento, ate a hora de se marchar pra o hotel...

APUNTE SOBRE A OBRA

Vicente Risco, de certo, deulle o seu espírito á terra galega. Deseñouna como escritor singular, analizouna como etnólogo, e interpretouna como intelectual. A súa obra tencionou describir o corpo xeográfico, esculcar na súa alma e caracterizar o seu estilo. Foi historiador e introdutor en Galicia dunha rigurosa metodoloxía científica. Foi etnólogo e paciente analizador das tradicións populares do noroeste. Polo seu labor de folklorista púidose coñecer a vida material e tradicional do noso pobo. Pescudou no peculiar vencello do

home galego coa súa paisaxe, e caracterizouse como teórico do movemento político-cultural que tencionou alumar e fomentar a orixinalidade específica do país.

Escribíu unha chea de artigos sobre os temas máis diversos. Nelles reflexou unha personalidade expresiva, de enxoiro lirismo, de concepto peculiar, de limpa ortodoxia e humor. Distinguiuse por unha universal curiosidade antropolóxica, polo carácter didáctico dos seus escritos, pola súa capacidade ideolóxica e a súa sensibilidade artística. Como ensaísta valeuse dun estilo funcional de notable eficacia e de singular feitizo. Inda que por mor do seu ascetismo mental puido ceibárese da triste retórica, poseía un estilo inconfundible. Sendo un pensador intelixente, convertiuse, durante moitos anos, no máximo definidor de todo o movemento cultural galego.

Como investigador e ensaísta, publicou, entre moitos outros: a monografía "O Castro de Caldelas", a "Etnografía e folklore de Melide", a biobibliografía de Murguía e de Vicetto, o libro de viaxe *Mitteleuropa*; "Notas encol do lume na tradición popular galega", "O Sursumcorda", "O tempo en que as bestas falaban", "Adquisición e transmisión de poderes máxicos na tradición popular galega", "Sobre a svástica do Minho e o simbolismo dos nós"; o ensaio *Teoría do nacionalismo galego* e o volume *Leria*. Cultivou tamén o teatro en *O bufón d'El Rei*. E como narrador: *Do caso que lle aconteceu ao Dr. Alveiros*, a novela incompleta *Os europeos en Abrantes*, os relatos breves *O lobo da xente* e *A trabe de ouro e a trabe de alquitrán*, a narración *A Coutada* e a novela longa *O porco de pé*.

A estudosa e apasionada estada do Risco na Alemaña probou a forza e a orixinalidade do seu espírito. E decidiu, quezáis en grande parte, a súa exemplar maestría de ensaísta e de etnógrafo. Nos Museus, máis que nas cátedras alemás e de Austria, completou o seu método, e afortalou a súa vocación ante a profunda, inxenua, problemática galega. Da súa viaxe centroeuropea voltou, sin dúbida, máis penetrado de Galicia.

Con silandeiro e maravilloso gozo, percibíu na súa terra unha profusión baril de raizames europeas; algo moi doutra fondura e seiva que o esporeado europeísmo de imitanza e servidume. O que se planteaba era a problemática do ser e do devir galegos. O áxil pensamento do escritor non volveu ao seu país pavoneándose dunha nova escola. E de certo, pode decírese que poucas pensións de estudos no estranxeiro foron tan copiosas de rendementos como a súa. A figura de Tagore, que tanto admirara, pasou como a gloria efi-

mero do arco-da-vella, sobre a tremenda verdade e sinceridade do cadoiro. O pelengrín de Europa voltaba a ser acollido con amor pola terra galega, a súa propia terra de signo pelengrino. A súa voz, sin mingua da súa calidade, fundíase con respecto, enfeitizada no unánime clamor.

Inda que menos tempo que Murguía, Vicente Risco foi pra Galicia o patrón espiritual, atento ao leme e á rede. Deulle o método e a disciplina etnográfica, do mesmo xeito que Cuevillas trazara os primeiros rumos exactos da prehistoria galega, e Otero Pedrayo os da xeografía. Os tres labores, lentos, esforzados, significaron un maior achegamento ao intimismo do ser autóctono. Pero con todo, quezáis a parte máis importante do seu labor fora o enorme valor humano que presidiu sempre as súas actividades. Nunca lles negou consello desinteresado a quenes o necesitaron. Estaba sempre disposto a guiar aos noveles investigadores, alentando a súa vocación e proporcionándolles os materiais precisos. E, sobre todo, inspirándolles confianza no propio esforzo, sentíndose sempre máis amigo que mestre.

Deixou unha chea de papeletas e apuntes sobre as máis variadas materias, pois a todo atinxía a súa insaciable ansia de saber. Os estudos sobre o demo, o lobo, as bruxas, o lobishome, as festas do maio na tradición popular galega, encheron moitas horas de traballo e de pescuda do investigador. Ao longo da súa vida foi sentando as bases da moderna etnografía galega, e formando unha escola que anda a seguir o camiño por el trazado. Unha mostra expresiva dese labor reflexouse en "A cultura espiritual", na parte da nosa cultura popular, que figura na introdución á *Historia de Galicia*, dirixida por Otero Pedrayo.

O LABOR NARRATIVO

Pesie a que, sobre todo, Vicente Risco destacouse nas nosas letras como ensaísta, cultivou con éxito a narrativa. A primeira obra deste xénero que saíu da súa pluma, foi a titulada *Do caso que lle aconteceu ao Doutor Alveiros*. Trátase dunha narración humorística, que leva notas eruditas, e que revela a preocupación do autor polo ocultismo. Publicou despóis, nos números 39 e 40 da revista "Nós", a novela inconclusa, que chamou "epopeia en prosa", baixo o epígrafe de *Os europeos en Abrantes*. Posteriormente veu a luz na Colección "Lar", a lenda galega *O lobo da xente*, seguida de *A trabe de ouro e a trabe de alquitrán*, inventada polo escritor sobre un fondo folclórico. Tirou do prelo despóis a noveliña *A Coutada*. E, ao cabo, O

porco de pé, que ven ser unha sátira do comerciante maragato que chega a ser alcalde dunha cidade galega.

Cada páxina destas novelas ou esquemas de novelas, reflexa a visión e a inquietude do ensaísta político, coas suas loitas, os seus métodos de polémica, e os hábitos de investigador da cultura popular. Prácticamente, a novela ven ser en Risco unha forma, un momento da sua obra xeneral —sempre comezada e nunca por natureza conclusa— de ensaísta. Mesmo por eso, algúns dos seus ensaios suxiren a idea de sementes de novela.

Os europeos en Abrantes e *O porco de pé* desenrolan críticas, envoltas en humorismo, dunha situación contraria —e imposta de xeito trabucado ou parasitario— sobre a auténtica Galicia. *A Coutada*, e algunha máis, significan un puro holocausto, unha ofrenda de dór e esperanza. A obxetividade desas páxinas, carregadas de pasión, descubren o disfrute calmo, abeirado de melanconía, da vida e paisaxe de caracteres entrañadamente galegos. Como táctica de ataque, empregou máis sátira que humor en *O porco de pé*. A novela conserva un valor que poderíamos chamar informativo. Combátese nela —con xusto coñecemento dos círculos sociais dunha cidade galega— a primacía vulgarota de xentes enriquecidas no comercio; e, ao compás da sua ascensión económica, máis extraños á terra á que chegaran, cautos e cobizosos, os seus pais polos vellos camiños da arriería.

En *Os europeos en Abrantes* hai un humor afeitoso, pesie á abondosidade de pingas acedas. Aplícase como lente detallista a un equipo de intelectuais empeñados, de boa fe, en orgaizar un vivir metódico, exhaustivo, conforme á sistemática extendida dun tempo en Europa; un vivir en beneficio propio, e como exemplo pra os demais. Ao autor amolábao, inda que superficialmente, o descoñecemento “a priori” das condicións e excelencias galegas, brindadas a aquel grupo de teorizantes con profusa intimidade de primavera. Sabía moi ben o Risco o poder suxestivo das fórmulas penosamente —non tráxicamente— destiladas pra satisfacer o modesto orgullo de vexetarianos, naturistas e esperantistas, ao se creer donos das claves do ser e do devir.

Vicente Risco non rematou a novela. Pero, ao non rematala, non cedeu a cansacio ou repugnancia. Obrou, sin dúbida, con lóxica non explicada. Os “cursis” —neste caso os activistas dun vivir sumario, conformado a un europeísmo e cientifismo ao Spencer mal traducido— non rematan nada. E nada rematan porque nada plantean en termos de respecto e espera, de obediencia e esperanza.

O problema de *A Coutada* é moi outro. Expresou nela o seu amor e entrega á terra nai: a transfigurada polo amor e a dór, en intimidade e verdade moi raras veces lograda na lingua galega. A trama, sinxelísima, desenvólvese nun diálogo entre marido e muller. A traveso do tenue velo ondeante da chovisca do problema esencial—non só do sentimento, da adicación a Galicia—, pasa baixo a descoñecida dos númenes, a charla; unha charla, na aparencia intrascedente, entre ambos esposos. Os dous son novos, e pertencen a unha clase media da cidade con raizames na aldea.

Os dialogantes ocúpanse da *Coutada*. Trátase da mellor finca do patrimonio. O autor da noveliña amara fundamentalmente estas fincas de poucos ferrados, coas suas cabeceiras de carballos. Como en *O vello e o mar* de Hemingway, a trama, insignificante, abrangue o ámbito no que xogan de lonxe os factores da traxedia. A muller é quen decide, pois é máis terra, máis símbolo de salvación. Ao cabo, a *Coutada* non se venderá. Os nenos durmen tranquiños, e non saberán quezáis nunca cómo nunha conversa dos pais, aínda mozos, decidiuse o seu porvir.

Sin o precurar, o carácter votivo, sagro, do estilo de Risco nestas páxinas, desvela o tempero do seu espírito.

ENSAÍSTA E IDEÓLOGO

Vicente Risco, contrario ao espírito do Renacemento e da Ilustración, mergullouse na tradición aldeana. Viviu con grave entusiasmo o arte románico, e levou sempre con exactitude xermánica e con respecto relixioso, os seus inquéritos etnográficos. Confirmou, asimesmo, o seu sentir dunha Galicia guiada no seu intimismo por un aneio de inmortalidade.

Foi, por outra banda, un pensador político, que elaborou aló polo 1920 a súa *Teoría do nacionalismo galego*. Despois moitos artigos, publicados en diferentes xornais e revistas, e principalmente o libro en castellano *El problema político de Galicia*, completaron ou perfilaron o seu ideario político nacionalista. Porque durante unha chea de tempo, a política dominou como vocación, en tódolos rumos de precisa enerxía, a aquel home de aspecto feble, de intelectual delicado de estufa. Pero, pesie a ese aspecto seu, era en realidade dono dunha firme vontade de sufrir, salvando sempre coa pureza do seu pensamento o respecto e emoción do espírito.

Según xa dixemos, foi no ensaio onde Risco atinxiu o máis alto cume da súa obra literaria. Como ensaísta reflexou na súa prosa

flexibilidade, poder descritivo, exercicio da metáfora. Estaba feito a espigar primores e ecos nas paisaxes e nas almas. Os problemas do dominio da terra, a lexitimidade de aceptados pintoresquismos, os programas escolares, a salvación de postulados esenciais, ocupaban o seu tempo. Loitou contra o rotineira crítica de frases feitas de café, e a baixa estimanza do galego. E, en troques do neboento sentir, estruturáronse os ollos rexos e flexibles da teoría.

Da valoración das formas de vida, nutriuse o programa político por el trazado. A esquecida capacidade da lingua manifestouse nos seus escritos podente e eficaz, en canto o amor, a dignidade e a xusticia a colocaron no primeiro plano da actualidade cotiá. Veleiquí como o pensador, entregado ao feitizo do intelectual, tivo que manexar con agudeza e oportunismo aqueles factores que xuzgaba inherentes aos grados elementais do ser. Ocupouse de política municipal, o namorado do trascender. E fixo cuestionarios de escola, o estudoso de Vico e de Hegel sobre o suceder das culturas.

O libro último que publicou, nos seus derradeiros anos, foi o titulado *Leria*. Figuran nel traballos firmados desde o 1920 ao 1955. Trátase de textos máis ou menos filosóficos, crítico-literarios e literarios. Nas suas páxinas presentou unha antoloxía do que consideraba máis representativo do seu labor de moitos anos. Aparecen condensados aquí, os seus gostos, as suas convencións, os seus soños, as suas verdades ou as suas dúbidas. Todo esto, que correra o risco de se perder na levedade das follas do xornal ou da revista, quedou apresado no canon clásico do libro. A escolla de ensaios e de prosas literarias, respondía á gran curiosidade vital e cultural do seu autor. Recolleu nela canto, en orde ás ideas e aos sentimentos, solicitara a atención intelixente e incisiva do mestre ourensán.

Quezáis ningún título podería cadrarlle mellor ao volume que o de *Leria*, tan axeitadamente escollido polo autor. Plática ou charla, ou motivo de conversa —de tono intelectual— é o que son estas páxinas vivas e aleccionadoras. Algunhas, fráxiles na aparencia, pero sempre sólidas de significado. Feitos, prosas, sentires, traballos de creación ou de ideas, danlle ao libro unha vida de seu de gran nervadura. Régao un sistema circulatorio, ás veces complexo e en moitas ocasións certo; un sistema ligado coa delicada rede dos breves, vivos estudos que decorren como o seu sangue auténtico, arreo osixenado.

Si repasamos a obra enteira de Risco revélasenos decontado que foi, de primeiras, un pensador, un ideólogo, e, fundamentalmente,

un escritor didáctico. Pra el escribir era expresar ideas. E pra esa expresión valeuse dunha prosa moi característica, desprovista, en xeneral, de énfasis e solemnidade. Os homes da nosa xeneración adprendimos na obra de Risco a máis convincente lección de galeguidade. A traveso do seu labor, múltiple, proteico e afondador, fúmonos formando no coñecemento da esencia conformadora do espírito galego. Tratábase de un dos poucos homes que, en tempos de definición, podían firmar os seus traballos sin confusións nin equívocos. Porque identificaba o seu estilo co seu propio ser humano, de baril autenticidade.

A ampla produción que lle debemos a Risco, perdurará, sin dúbida, na historia da cultura galega. Nela reflexouse a voz orientadora, e a xusteza dunha expresión asentada na concreción e na síntesis dunhas ideas fundamentais. Por outra banda, a axilidade, a fluencia, o manexo intelixente da lingua galega, atinxiron no escritor valeamento eficientísimo. Os seus libros, os seus ensaios, os seus artigos na nosa fala, constitúen unha das aportacións máis interesantes ao proceso cultural da Galicia contemporánea. Os máis deles poden espaxarse pola xeografía do país, como pauta pra modelar espíritos. Grande suscitador de temas, delador de concepcións caducas e de ideas estancadas, Vicente Risco actualizou agudas interpretacións que gozan aínda hoxe de prestixio intelectual e galeguísimo.

FRANCISCO FERNÁNDEZ DEL RIEGO

BIBLIOGRAFÍA SUMARIA

a) DOUTRINA POLÍTICA

Teoría do nacionalismo galego. Ourense, Imp. de "La Región", 1920.

Política do noso tempo, in "A nosa terra", núms. 246-250. Coruña, 1928.

El problema político de Galicia, Madrid, 1930.

A ideoloxía do nacionalismo exposta en esquema, in "A nosa terra", núm. 281. Coruña, 1931.

O programa do nacionalismo, in "A nosa terra", núm. 283. Coruña, 1931.

Nacionalismo galego, in "Alento", núms. 3, 5, 6, 7, 8. Santiago, 1934-1935.

b) ENSAIO

O sentimento da terra na raza galega, in "Nós", núm. 1. Ourense, 1920.

Galizia céltiga, in "Nós", núm. 305. Ourense, 1920-1921.

Vicetto ou o Romantismo, in "Nós", núms. 53-55. Ourense, 1928.

Ensaio dun programa pró estudo da literatura popular galega, in "Nós", núm. 56. Ourense, 1928.

Nós, os inadaptados, in "Nós", núm. 115. Santiago, 1933.

Leria, "Galaxia", Vigo, 1961.

Manuel Murguía, "Galaxia", Vigo, 1976.

c) HISTORIA E XEOGRAFÍA

Elementos de metodoloxía de la historia, Coruña, 1928.

Geografía general del Reino de Galicia. Provincia de Orense, Barcelona, 1934.

Manual de Historia de Galicia, "Galaxia", Vigo, 1953.

d) ETNOGRAFÍA

Un caso de Lycantropía. O home-lobo. Discurso de ingreso na "Real Academia Gallega". A Coruña, 28 febreiro 1929.

Folklore de Melide, in "Terra de Melide", Santiago, 1933.

Estudo etnográfico da Terra de Melide, Santiago, 1933.

Los tesoros legendarios de Galicia, in "Revista de Dialectología y Tradiciones populares". Madrid, 1950.

Etnografía: cultura espiritual, in "Historia de Galiza". Buenos Aires, 1962.

e) CREACIÓN LITERARIA

O lobo da xente, A Coruña, 1925.

A trave de ouro e a trave de alquitrán, A Coruña, 1925.

A Coutada, A Coruña, 1926.

Os europeos en Abrantes, in "Nós", núms. 33-40. Ourense, 1927.

O porco de pé, A Coruña, 1928.

O bufón d'El Rei, A Coruña, 1928.

La puerta de paja, Barcelona, 1953.

f) VIAXES

Da Alemaña, in "Nós", núms. 70-120. Ourense, 1930-1933.

Mitteleuropa, Santiago, 1934.

O PELEGRINO

Vicente Risco, visto por Cebreiro

Na esgrevia penedía, templo da soedade,
Onde chora a pantasma divina da saudade,
Entre os mornos outeiros deita maina fontela
Con soar de psalterio e refulxir de estrela.
O probe pelingrino empoeirado, desfeito,
(Un corpo que non lembra a quentura do leite,
E na ialma aniñadas as arelas da espranza)
Vai cara a penedía con firme seguranza.
No farto chan labrego hai lugares dabondo,

Quémase na lareira a frouma con estrondo,
Corre escumoso o viño e o branco pan da terra
Preside a limpa mesa en compañía da xerra.
Hai leite, lume, acougo; o probe pelingrino
Nin os olla, levado pola voz do seu sino.
Sua descuberta frente non pensa na fartura
Pois soillo arela a friaxe da domiñante outura.
A carón do camiño estoupa unha fervenza
E nos cotos de xestas comestos pola avenza
Cantan loiras pastoras as historias das fadas.
Dos gnomos e dos elfos, con aire de baladas.

Triste camiñante
Deixa teu andar
Ven aos nosos circos
Riseiro bellar
Nos verdes lameiros
Ao craro luar
Como as volvoretas
Imos buligar.

Cangado o pelengrino polos aires da serra,
Non escoita as chamadas garimosas da terra.
Á sombra dun cruceiro pensaba un vello monxe
Ao ritmo misteioso das campanas de lonxe.

Chega a noite, camiñante,
Ven comigo a parolar
E na celda do mosteiro
Moito temos que falar.
Os froitos da miña ciencia
Teranche que contentar.

O pelingrín non ouve a tentación do sabio,
Pois xa gostou dos libros o amargurado labio.
As tremantes estrelas choran na fonteliña
E na auga estrelecida vai deitando mainiña.
As verbas de consolo prá probe alma nua.
Brinca riba dos montes o novelo da lua.
O pelengrino bica a friaxe do granito
E sinte nos seus beizos os beizos do infinito.

AFRICA

ENSAIOS E CRÓNICAS

...Africa, a grande e misteriosa continente que se ergue no meio do oceano, cobrindo a maior parte do globo terrestre. A sua história é a história da humanidade...

...a história da humanidade, desde os tempos mais antigos até aos dias de hoje. A África é o berço da civilização, o lugar onde o homem aprendeu a falar, a pensar e a criar. É o continente que nos dá origem e ao qual devemos voltar sempre que quisermos conhecer a nossa verdadeira natureza...

...a história da humanidade, desde os tempos mais antigos até aos dias de hoje. A África é o berço da civilização, o lugar onde o homem aprendeu a falar, a pensar e a criar. É o continente que nos dá origem e ao qual devemos voltar sempre que quisermos conhecer a nossa verdadeira natureza...

...a história da humanidade, desde os tempos mais antigos até aos dias de hoje. A África é o berço da civilização, o lugar onde o homem aprendeu a falar, a pensar e a criar. É o continente que nos dá origem e ao qual devemos voltar sempre que quisermos conhecer a nossa verdadeira natureza...

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM 1630 TO 1880
BY
JOHN B. HENNINGSON
AND
JOHN W. COOPER

ENSAIOS E CRONICAS

DE
HISTORIA
E
GEOGRAFIA
DE
BOSTON
DE
1630
A
1880
POR
JOHN B. HENNINGSON
E
JOHN W. COOPER

A ATLÁNTIDA

Algún, querendo explicar a saudade sen cura da alma galega, supuxo si nós suspirabamos pola perda da Atlántida... E máis poda ser que teña razón.

Máis pra alá das columnas de Hércules achábase a illa de Poseidonis, e logo un imenso continente, unha terra que cobría o que hoxe é o Océano Atlántico, o noso mar... Naquela terra houbo un poderoso imperio. Os seus reises conqueriran a Lybia enteira. Un deles quixo poñer a Europa tamén baixo do seu dominio, e atacou a vila de Hasti como lle chamaban á primitiva Atenas. Mais aquela vila defendeuse e os Atlantes foron vencidos e tiveron que se volver pra tras. Logo, nunha soia noite, a imensa Atlántida afundiuse por baixo das augas do mar, que a cobriron en toda a súa extensión, e quedou solagada pra sempre... Isto foi o que lle contaron a Solon os sacerdotes exipcios do templo de Sais onde adoraban á deusa Neit, a branca. Platon referiu a historia no *Timeo* e tamén no *Kritias*.

¿Foi a Atlántida un continente histórico? Tradicións dispersas conservadas por tódolos pobos da terra, semitas e máis indoxermanos, hiperbóreos e máis negros do Sur refírense a ela. Dela faláron dunha maneira ou doutra os libros sagrados de tódalas relixións. Os indos de Ayavarta e máis os Mayas do Yveatan lembrábanse dela. Moitos sabios modernos: Berlioux, Bousen, Le Plogeon, Scott Elliot, Novo y Colson, Roso de Luna, deron creto á tradición. Mosén Jacinto Verdaguer adicoulle un inmortal poema.

Fálase de moitos pobos da Atlántida: Flevatlis Toltecas, Accadias, Mongoles... Din que de alí viñeron os lybyo-iberos, a raza que Sergio chamou euroafricana ou mediterránea. Outros din que foron os Atlantes quenes construíron os moimentos megalíticos. Creeuse que os seus restos máis puros eran os guanches das illas Canarias, derradeiros cumes non solagados do continente atlántico... ¡Dinse tantas cousas!

Haivos un vello códice céltico, que seica sealcontra nunha biblioteca de Irlanda, sobre do que publicou Mr. Rolt Brash un libro famoso. Naquel códice fábase dos viaxes e pelegrinacións dun cabo ao outro da terra do pobo craro e loiro dos Tuatha de Danand, e das loitas que tiveron cos Fir-bolgs os atlantes de moura face. E din que os Fir-bolgs non son outros que os lybio-iberos, de sangue euroafricana, que cos nomes de iberos e ligures poboaron as costas do Mediterráneo occidental. E os Tuatha de Danand, os atlantes hiperbóreos, brancos e loiros como as xentes do Norte, poboaron as costas do Atlántico e loitaron cos Fir-bolgs na Península Ibérica, e ao cabo foron arreconchegados no extremo Noroeste, onde aínda siguen asoballados polos atlantes morenos de sangue africana. Tal foi o triste destino histórico, que hastra o de agora temos sofrido os Tuatha de Danand.

Podería, se quixera, estarvos falando anos enteiros dos atlantes e das lonxanas pelegrinacións dos Tuatha de Danand. Do que lles acontecerá no porvir poderíase falar aínda moito máis, se os Tuatha de Danand, ou os seus netos, saben coller o ensino das proveitosas leccións do pasado, e restaurar con elas a nacionalidade perdida... E pra eso, deades ou non creto histórico á lenda da Atlántida, imos ver cal debe ser pra nós a súa sinificación.

A Atlántida solagada baixo das augas do Océano é o simbolo da nosa civilización céltica escurecida e asoballada por unha civilización extraña e nemiga, que é a civilización mediterránea; e é tamén o símbolo da nosa nacionalidade galega, tamén escurecida, tamén asoballada, por un poder que pra nos facer iguais con pobos doutra raza, trata cunha rabia cega de nos roubar a nosa lingua, a nosa fartura, o noso carácter; e o dereito a nos gobernar ao noso xeito, por nós mesmos e na nosa casa.

De "A nosa terra", A Coruña, 1919.

O MANDIÑO

1

É unha cousa ben sabida, díceno todos: o galego mórrese por un mandião. Mais non sei se todos temos arreparado ben nas consecuencias deste vicio do noso carácter, se temos pensado e matinado ben neste asunto. E é un asunto no que compre “profundar”.

Éste é o que fai que ésta seña unha terra tan doada pra caciques. O afán do mandião emponzoña dun xeito fatal a nosa vida colectiva.

O conto é que polo mando aquí, déixase todo, esquécese todo. O ideal, a lealdade, a propia historia, o diñeiro, a vergonza, importan pouco.

Hai quen pensa que os caciques van por roubar, por explotar ao pobo, por comer os presupostos dos concellos, etcétera, etcétera. Non hai tal cousa. Non digo que algúns nono fixeran; pro máis son os que gastaron na política, se cadra, todo o que tiñan. E pódese asegurar que ningún deles se fixo cacique pra roubar. Foron todos polo vezo do mando.

Polo mando foron todos, altos e baixos; desde o peisano que non quer ser concellal, mais quer ser pedáneo, porque manda, ate o ministro aquel do que decía a sua dona “que era o que mandaba máis en Madrid”.

Mandar, que os outros dependan de ún, que teñan que afuciñar diante do noso poder, e vir chamar á nosa porta pra recadar a nosa influencia, dispor desto e daquelo e do máis alá: velehí está o que todos buscan, custe o que custe.

Primeira secuencia: o caciquismo integral como forma política.

2

Os pequenos caciques confórmanse con ter en Madrid quen os atenda. A arela suprema dos grandes é mandar en Madrid. En parte, porque é onde está a chave dos raios; en parte, pola soia idea da

extensión do mando, de que o mando teña un radio meirande. Ollando eu unha estampa coa testa de Prat de la Riba, estaba eu matinando que Galicia ten dado moitos políticos de tanta capacidade como Prat de la Riba, e mais ningún deles deixou aquí feita unha obra como a que Prat de la Riba deixou en Cataluña.

¿É que os nosos non amaban a Galicia como amaba Prat a Cataluña? Nono quero creer. Quero creer que a amaban tamén; a proba é que, ao seu xeito, algúns deles beneficiaban a Galicia e máis aos galegos cando podían, e botaban pra acó parte do presuposto, e que algunhas das cousas boas que temos, a eles llas debemos.

Non é que non amaran a Galicia; é que por riba de todo estaba o mandar en Madrid, e que por elo tiñan a vista posta de cote na Corte, nos seus achegos da Corte, na súa importancia na Corte, e pensaban que a Galicia lle interesaba máis que algúns dos seus fillos gobernasen ou desgobernasen a Hespaña, que outros recibiran credenciais dos gobernantes ou desgobernantes, e que as vilas galegas recibiran de cando en cando unha esmola do presuposto; que non ter unha cultura galega, un sistema económico, unha política de seu, e unha arela autonomista.

Por eso foi a dos nosos políticos, unha acción destrutora.

3

Dous ideais ofrécense ao político: “mandar” e “crear”. Dos nosos, a ningún lle deu por crear, ou si crearon, non foi por Galicia.

Moitos galeguistas louvan a Montero Ríos, e dín que falaba galego, que fixo moito por Santiago, que protexeu a moitos galegos, que foi o primeiro a enxergar a importancia dos Coros e doutras cousas nosas... Aínda os hai que o teñen por un personaxe representativo noso. E levan razón: representativo da Galicia asoballada.

Montero Ríos foi un bó galego ao seu xeito, non hai dúbida. Aínda había ser curioso estudar desde este punto de vista a súa psicoloxía. Mais xuzgado polos feitos, ben craro está: o seu ideal era o mando, o mando en Madrid; daquela pensou que chegaba ben que os galegos trunfasen individualmente, os que puideran, como el trunfou, e millor se trunfaban arrimándose a el, pra ter de camiño estómagos obrigados. E non soupo ver que Galicia ten que trunfar colectivamente.

E mandou, e mandou moito.

E namentras Prat de la Riba, o soñador da “Espanya gran”, conformouse con crear en Cataluña, da que quería faguer unha

“pequena Alemania”, Montero Ríos, o que rubrou o tratado de París, odiou o rexionalismo, opúxose canto pudo ás arelas dos cataláns, e non fixo igual coas de Galicia, porque, desgraciadamente, e en parte pola súa culpa, ninguén as ergueu en Madrid cando el mandaba.

4

A ambición do mando guiou a política toda do gran Xelmírez.

Atinado na súa política eclesiástica, o primeiro Arcebispo non valeu pra Galicia moito máis, na política civil, que Montero Ríos. Neste punto, o galeguismo do prelado do século XII non deixa de ser imitante ao do ministro do século XIX.

Quixo ter un Rei do seu mastigo, e ergueu ao fillo de dona Urraca; mais se non conformou con que reinara en Galicia, senón que conseguiu que gobernara a Galicia desde Castela. Sempre igual: mandar aló, valéndose dos de aquí. E houbo un emperador galego pra proveito dos de afora.

As mercedes que del sacou Xelmírez, bó diñeiríño lle custaron. Porque Alfonso VII queríalle tanto ao seu protector, que non viña unha vez a Santiago que lle non pedira cartos...

O costume ficou establecido dende aquela: Galicia pra dar cartos, e cando non, votos.

De “Galicia”, Vigo, 1925.

AS VIAXES DE A PÉ

Xa o vello Rousseau —de quen é ben non esquecerse— encarcerara o proveito de andar a pé correndo a terra, e tódolos amantes da natureza e cantos seipan amar á sua patria, han ser por forza do seu pensar. Viaxar no tren, aínda viaxar no automóvile, con ser máis libre e máis humán e dunha meirande convivencia coa paisaxe, non deixa de ser, as máis das vegadas, viaxar coma viaxan os baúles. E por riba de todo, compréndese que se ande dese xeito unha terra estranxeira; a terra de un débese andar de a pé.

O gran patriota indo Nohandas Karamchand Gandhi, o meirande home que hoxe vive no mundo, fai que os discípulos da súa escola “Satyâgraha Ashram”, adiquen tres meses ao ano a andaren de a pé pola India adiante. Sublime ensino que os galegos que se gaban de amar á sua terra deberan recoller e practicar.

Que hai moitos galegos que son na sua terra verdadeiros turistas, e fanlle o aldraxe de portárense coma tales. E aínda hai moitos máis que ignoran dela todo. É certo tamén que nas escolas se non depende a xeografía de Galicia, e que prá xente maior, ata a publicación da soberbia “Guía” de Otero Pedrayo, tampouco había onde estudala. Mais é o certo que por exemplo, en Ourense, no mes de Santiago do ano de 1927, cáseque non había quen soupera ónde caía San Andrés de Teixido, e había moitos que preguntaban se era máis alá da Coruña.

Por esto todo, coido en que o feito de que algúns galeguistas, co gallo de visitaren os santuarios consagrados pola devoción popular e pola tradición, percorran a terra galega a pé e andando, é merecente de ter un posto antre os feitos denotativos da nosa renacencia. Non imos falar agora das moitas pequenas viaxes que se fan en procura dunha eirexa inédita ou mal estudada, de un xacimento ar-

queolóxico dunha festa típica, de un detalle etnográfico ou filolóxico, ou xeográfico, dunha industria de porvir, das moitas cousas dinas de estudo que hai na nosa terra. Somentes das dúas viaxes organizadas pola xente da revista "Nós", e realizadas unha hai dous anos, tendo a Compostela por obxeto —a cal foi relatada, por miúdo en "A nosa Terra" por un dos viaxeiros Xavier Pardo, o fotógrafo e cronista da peligrinaxe— e outra o ano pasado ao San Andrés de Teixido, indo por Cambeo, Reádegos, Viana, Penasillás, Arguzón, Monterroso, Palas de Rei, Lugo, Rábade, Villalba, Pontes de García Rodríguez, Santa Marta de Ortigueira, e á volta, Cariño.

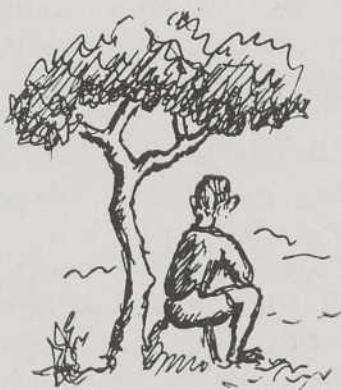
Algo desta peligrinaxe coñecen xa aos lectores de "Céltiga" polo escrito de Ben-Cho-Shey encol das estatuas xacentes dos Condes de Amarante, na eirexa de Esporís. Ramon Otero Pedrayo, o autor da "Guía de Galicia" e, co Castelao, o millor prosista en língua galega, ten feita a crónica inteira da viaxe pra se publicar en "Nós". Impresións soltas publiquei eu tamén, e o mesmo Otero Pedrayo, en "La Voz de Ortigueira" —de camiño debo referir que en Santa Marta alguén dixo que eramos uns tremendos revolucionarios...— e Otero Pedrayo en "El Pueblo Gallego", como denantes publicara as de Compostela.

Non hei falar tampouco do proveito que destas excursións tiran a xeografía, a etnografía, a socioloxía de Galicia. Non compre: abonda que algunhas almas abertas se acheguen á terra con devoción e amor, e se dean a percorrela cos pés e cos ollos, sintindo medrar nos corazóns o amor que lle teñen, e facendo de cada santuario da fe un altar de amor á Patria Galega, un altar onde ofrendarlle a adicación cumprida das súas vidas, de todo o seu traballo de tódalas súas capacidades e enerxías.

Nas camiñatas longas polas vereas enlamadas do val, antre as muradellas dos eidos e á sombra dos carballos, polos vieiros abertos da serra, batidas do vento antre as uces e as carqueixas, polas estradas poeirentas baixo un sol de xusticia; nas pousas na porta da chouza e na portalada do pazo, ao pé do cruceiro ou debaixo de un cabaceiro, ao acollido da chuvia xantando nos mesóns, sentados nos longos bancos onde se sentan os arrieiros e os camiñantes; durmindo nas pousadas da aldea, baixo o faiado de rexas trabes de castiñeiro; falando cos rapaces, cos vellos, coas mulleriñas, cos homes que andan no traballo; ollando os longos horizontes cinguidos de serras azúes, sorbendo o ar fresco da mañá e o luar da noite, vai un co-

mungando coa terra, deixándoa entrar máis adentro na alma, sintindo a suprema e mística identidade coa gran Nai silenciosa, ao tempo que a súa vida imensa nos inunda, e adonámonos dun pouco da forza plástica criadora de tódalas cousas.

A forza inmorredoirá que ha dar forma futura á ialma segreda e divina de Galicia.

De "Céltiga", Buenos Aires, 1928.

O IDIOMA GALEGO NA NOSA VIDA E NA NOSA CULTURA

Dende o comenzo da renacencia galega —que todos imos convido xa en chamarmos Era dos Precusores— a tal día coma hoxe, chega a ser verdadeiramente inxente o de literatura, científica ou non, valiosa ou ruín, que se ten deitado encol do noso idioma. Pódese decir que arredor deste tema andan tódalas porfías que se moven na nosa Terra e que teñen un carácter verdadeiramente sustancial. Realmente, veleiquí o punto central da polémica galeguista: aquí é o campo de loita onde se atopan, pra se asañaren unha coa outra, as dúas correntes: a vital e a antivital; o instinto suicida que leva a Galicia a desaparecer coma pobo, e a reacción salvadora que a quer espertar a unha nova vida. Asina, hai unha primeira e fundamental porfía sobre si se debe falar e escribilo galego. É natural que os galegos suicidas —ou egoístas— digan que non, e que os galegos vitalistas, con abnegación patriótica e humán, digan que sí. A xente decátase, máis ou menos claramente, da importancia do asunto e hai que convir en que sigue estas porfías apaixonadamente.

Nefeito, trátase do asunto de máis vital importancia pra un pobo, pois somentes con língoa de seu pode ter cultura de seu, e somentes con cultura de seu pode facer figura no mundo, pois os pobos de cultura emprestada, nin xiquera pertencen á historia.

Do mesmo xeito que no home podemos considerar tres elementos: corpo, alma, espírito —algo do que a psicoloxía escolástica chama: vida vexetativa, vida sensitiva e vida racional— e coeles nunha estreita correspondencia, podemos considerar eses tres elementos nos pobos: ó corpo corresponde a terra, á ialma corresponde a raza, ó espírito corresponde a língoa. *Geos, Etnos, Logos*. A vivencia nunha terra xeográficamente caracterizada fai a un pobo consustancial coela, pola cotián comunión que dela recibe nos seus froitos de que se mantén, da auga que por ela decorre ou dela xurde e mata a sua

sede, do ar que lle trai o cheiro dos campos, da visión repetida das formas naturais que se van calcando no seu pensamento coma prototipos de tódalas outras formas que noutros lados poida ver, e que cada ún de nós ha ter que apreciar necesariamente coas da súa terra (asombra o pouco que se ten insistido neste influxo espiritual do meio xeográfico).

A ialma, protoforma eterna da raza que vai no sangue, asegura a perpetuación dun tipo ou subtipo humán, no físico e no psíquico. Si moita é a persistencia dos estímulos do meio, pode que sexa máis aínda a do tipo específico de reacción vital a que chamamos raza. Spengler chama a éste o “elemento sostén da sanguinidá” (que din os nosos paisanos), elemento femia e maternal que abala no seu colo toda cultura enxebre e viva.

A fala é a forma necesaria do entendemento, o “elemento tabú” de Spengler, raíz da relixión e da ciencia, elemento macho e criador do que ven a mudación e o avance. Non hai creación sen pensamento nen pensamento sen palabra. Noutro senso diferente do relixioso, na vida do pensar e da cultura, é tamén verdadeiro o comenzo do Evanxeo de San Xoán: *In principium erat Verbum*.

Pensar é certamente falar pra contra sí. Non hai diferenca entre o pensamento racional e a súa expresión, a fala e o pensamento son as dúas superficies da tona inmaterial que recobre a ialma; a interior, o pensamento; a exterior, a fala. A ciencia, se cadra, non é máis que un xeito especial de nomear as cousas: unha nomenclatura.

Nomeádalas cousas, fican creádosos conceptos e entre estes conceptos xa pode a ciencia establecelas relacións que coide precisas pra explicalo mundo. Deste xeito o mundo explícase pola palabra. Eis o poder inmenso das verbas, moito meirande aínda do que, dende outro lado, supuxo Edgar Poe no “Coloquio de Eiros e Charmión”.

Mais na fala hai aínda algo máis importante que as verbas; as verbas hérdanse. Eu estou arestora escribindo en galego, mais case tódalas verbas que estou empregando son latinas. Claro está que moitas destas verbas teñen pra nós outro senso, máis ou menos diferente do que tiñan pra os romanos que nos conqueriron e nolas trouxeron. Pra faguelo galego, os galaicos deitaron no latín unha alma moi diferente da alma dos romanos porque a dos galaicos non era unha alma latina; era doutra “sanguinidá”; era a alma céltiga —por eso teño definido etnográficamente a Galicia como “o extremo meridional da Céltiga”, do mesmo xeito que compre definila xeográficamente (igual que Bretaña, Gales, Irlanda) como un “Fisterre”—. O espírito de Galicia é “románico”, mais non é “romano” —por eso

fixen eu a definición lingüística de Galicia dicindo que é “o extremo Occidente da Romanía” (no vello mundo, claro está, e prescindindo provisoriamente de América)—. E polo tanto non hai somentes antre o galego e o latín, sua língoa nai, unha diferenza pola evolución fonética das verbas e máis pola sua evolución semántica, senón que a hai moito meirande no xeito de enfialas, e non somentes a que vai dunha língoa de análise a unha língoa de síntese, senón aínda noutras moitas cousas que non soen andar polas gramáticas. Precisamente, o máis importante das línguas apenas si escomenza a atraguela atención dos filólogos. E sinalo esta diferenza, embora por outra beira, en moitas cousas, estea o galego máis perto do latín que non outras línguas románicas.

E así como as verbas hérdanse, estas diferenzas críanse e son as que denuncian o “xenio” do pobo que as criou, xenio que esas mesmas falas axudaron a formar. Porque si o pensamento áchase polo menos estreitamente condicionado pola lingoaxe, tal como fala un pobo, así pensa: o pensamento encadéase, enfiase, escorre polo canle que lle ofrecen as estruturas sintácticas herdadas dos antergos, e aínda as asociacións de ideas solen vir das relacións gramaticais, semánticas e ate, algunhas vegadas, fonéticas. Daquí a importancia da fala na formación do pensamento e da psicoloxía do pobo galego, e daquí que a poñamos como terceiro elemento, o elemento máis espiritual, dígase cultural da nosa vida.

Pra vérmolo, temos que nos meter na historia. Teño que repetir aquí que a mín paréceme, e non son eu soio, que hai datos dabondo pra pensarmos que a romanización de Galicia foi serodia, e que se non debeu á acción do Imperio, senón á da Eirexa.

Por muitas razóns que non son do caso, podemos afirmar que a influencia do Imperio na Galicia foi pequena, exercida somentes ao longo das vías e nos centros de explotación mineira. Os galegos endexamáis figuraron coma os béticos ou coma os galos na vida romana. Galicia era pra Roma unha terra colonial non asimilada, recuada e bárbara, da que se referían cousas extrañas e prodixiosas. O cristianismo en troques, entrou cedo e entrou fondo, inzou con forza, vizoso e louzao, abalou tremendamente as consciencias, e produciu un estado cultural tan importante que permite un movemento dos espíritos de tanta consideración coma foi o movemento priscilianista, un dos feitos culturais máis dinos de nota na nosa historia. Asina Galicia deprendeu o latín de camiño que deprendía o Evanxelio. Sendo tan serodia a romanización, ¿cómo desapareceu tan por completo a antiga fala céltiga? Igual pasou na pequena Bretaña, onde o céltigo foi reimportado posteriormente.

De modo e de maneira que o que se dí o latín clásico, a fala culta da Roma imperial, pouca influencia puido ter no galego, ao que a influencia culta venlle do latín baixo, especialmente eclesiástico. Por eso teño eu dito que o galego era "homo infimae latinitatis".

Hai línguas "románicas" e hai arquitectura "románica". Galicia é unha das terras máis características do románico. Está por facer o estudo en comparanza da nosa língoa e da nosa arquitectura: estudo que corresponde aos etnólogos, cuia ciencia apenas comenza entre nós. Pódese adiantar dende logo que a língoa galega e a arte románica son formas culturais que se corresponden coma versións da mesma lingoaxe: o galego é o románico falado, e o románico é o galego escriturado en pedra.

O lapso histórico de crecemento do galego pódese dividir —coa inexactitude necesaria dos esquemas— en tres partes: un tempo "monacal" até o século XII, un tempo "comunal" no XII e no XIII, e un tempo "feudal" no XIV e XV. Da influencia monacal na fala temos moito: o calendario cos nomes dos meses e das festas e a semana contada por feiras, falas, ditos e cantigas de orixe litúrxica e aínda escolástica. E teño pra mín que esta íntima estrutura cristián da fala e do pensamento galego é precisamente a que fai que os galegos non teñan sido endexamáis fanáticos nin intolerantes, nin dun misticismo tan ríspito e case inhumán coma os casteláns, senón que profesaran sempre aquela relixiosidade asisada que Ruskin admiraba en San Martiño de Tours, santo por certo moi venerado na Galicia, e que foi o que ergueu o seu prestixio de piedade e sabencia en defensa da primeira vítima da intolerancia cristián: o noso Prisciliano.

Do tempo das loitas comunais é o millor da lírica galega: é o tempo dos "Canzoeiros", onde se xuntan a lírica popular e a lírica cortesán. Temos xa a nosa língoa formada, traballada, na vida libre das cidades e vilas comunais, onde a nobleza vai perdendo as súas bárbaras aptitudes, apta prá expresión dos máis requintados sentimentos, mundializada por unha corrente europea constante, feita língoa de corte, de cabaleiro e de amores, "língoa da cortesía", por excelencia no Occidente da Península, coma se ve nos ditos do Marqués de Santillana, língoa dun pobo que vai conquerindo as súas liberdades, e cuio ritmo vital camiña apresa.

Nefeito, daquela Galicia, falando a súa língoa, comeza a vivir unha cultura superior: a cultura comunal e cabaleiresca, cando aínda Castela vive as "Gestas" semi-bárbaras do Cid Campeador, co cruel e groseiro episodio da carballeira de Corpes, por exemplo, e a dos sete Infantes de Lara, co non menos brutal do colombo cheo

de sangue... Castela había recibir de Galicia máis adiante a “lirica” e a “cortesía”.

Todos terán notado que o galego, no meio do ruralismo a que máis adiante se viu reducido, conserva moito de cortesía, moito de língoa de reis, de cabaleiros e de “homes bós”, cidadanos libres das vilas aforadas. O galego, ergueito daquela a língoa hiperculta, er-gueu o nivel moral e social do pobo que o falaba, e os galegos non perderon esto de todo. O paisano máis rústico ten aínda expresións e modos da máis exquisita cortesía, e frases tan poéticamente refeitas, que chega a semellar o sobrevivente dunha cultura requintada e superior. É aínda un trovador espontáneo, que vive en parte no tempo dos Canzoeiros, de Alfonso o Sabio e de don Dinís. Ten o hábito da expresión culta, que refina e que educa. A brutalidade non existe nel coma froito espontáneo; a súa fala, coma os seus costumes, degrádanse pouco e pouco por mediación dos centros castelanizados e castelanizantes.

No século XIV, os reis da casa de Trastamara entregan Galicia a unha nobleza criada por eles —os novos ricos da baixa Edade Meia— e xurden casas poderosas: Andrades, Sarmentos, Ulloas, Pimenteles, Castros, etc., que fan aquí mangas e capirotos. O feudalismo recrúa, e as liberdades comunais son asoballadas, os bens dos mosteiros usurpados, e comenza un case costante estado de guerra. Mais Galicia non por eso tomou a barbarie: a língoa e a cultura conserváronse, e cecais pra exemplo i ensino dos novos señores, é daquela cando máis inza a literatura cabaleiresca franco-bretona, e tradúcense do francés a “Crónica Troyaa”, o “Lanzarote do Lago”, a “Demanda do Santo Graal”; do latín a “Crónica de Turpín”, e por fin, escíbese o “Amadís de Gaula”. E coelo, a prosa galega desprendeuse do estilo notarial das cartas e dos testamentos, e apegouse ao idealismo céltigo, do que se fixo atinada expresión nos romances que aínda se conservan.

Despóis, a favor das loitas civís, xa se sabe o que pasou. O galego deixou de ser língoa oficial e dispóis língoa literaria. Siguen sendo, porén, a língoa falada por tódolos galegos de tódalas castes ate case mediados do século XIX. Aconteceu daquela un fenómeno lingüístico interesante; como observa Meyer-Lübke, as línguas románicas evolucionaron, dende a invasión xermánica, arredándose do latín e acentuando as suas peculiaridades. Mais ao chegar o Renacemento, iniciaron unha involución, unha regresión cara o latín clásico, que se manifesta principalmente pola introdución de “cultismos”, e, no castelán por exemplo, por unha tendencia á sintaxe latina e ao hipérbaton, cuio movemento en Castela comenza con Juan

de Mena e chega ao cume con Góngora. Pois ben, este movemento regresivo, que atinxíu aínda un pouco ao catalán, polo mesmo tempo retrocedido no emprego oficial e literario, non atinxíu ao galego, que se ceibou del, anque a custo do seu empobrecemento.

De fins do XV a mediados do XIX, os poucos escritores galegos escribían case sempre en castelán ou en latín; e o galego falado íbase cada vez máis ruralizando. Mais en troques, os portugueses levaban a vella língoa dos Canzoeiros por todo o mundo, inzaban de nomes galegos o Atlántico, o Índico e o Pacífico, e escribíase na nosa fala o asombroso moimento de "Os Lusíadas". Gracias aos portugueses, un galego atopa o Mapa-Mundi cheo de nomes familiares: *Natal, Ano Bom, Corisco, Porto Santo, Porto Novo, Mato Grosso, San Paulo, Boa Esperanza, Mascareñas*, etc., etc. Portugal sostivo ate hoxe brillantemente a bandeira do ilustre romance occidental, namentralos galegos o deixaban esmorecer.

Dentón data a diferenciación, aínda hoxe ben pequena, antre o portugués e o galego. O portugués sofreu longamente a influencia neoclásica; o galego en troques conservou moitas formas enxebres que perdeu o portugués culto.

Ademáis de conservar formas arcaicas por desuso literario, o galego, reducido e todo ao emprego familiar e rural, tivo a virtude suprema de conservalo máis fundamental do espírito do noso pobo. No século XIX, desaparecido ate o nome de "Reino de Galicia", o centralismo político e administrativo chegado ao uniformismo, a "raza" misturada i en parte emigrada, a "terra" colonizada por metecos soberbios que se sabían os amos, a "fala" foi o único expoñente da personalidade da nosa Terra, a fala era a que nos daba "estado de pobo", o que é decir, diante da xusticia eterna, estado xurídico potencial...

Así e todo, a antiga língoa da corte e da cortesía ficaba reducida a ser unha língoa proletaria, polo cal, a burguesía galega emprinciaba a abandoala. Houbo un tempo en que aínda a falaban entre eles, mais aos fillos falábanlle en castelán... Sendo eu de ben poucos anos, un señor acusoume aos meus pais, por ir falando galego con outros rapaces nun paseo con música no Xardín do Posío. Semella miragre que o galego resistira a unha hostilidade tan asañada, combatido na casa, na escola, na eirexa, no xornal, no libro, no casino, no rótulo, no documento, no teatro, na oficina, na sala de xusticia, no cuartel, no comercio, na emigración. "Cristo das línguas" chamoulle Curros Enríquez: efectivamente, ningunha outra sufriu tan longa, doorosa e cruel Paixón sen chegar á Morte; con moito menos, morreu o irlandés na maior parte da Insua. Mais os saíóns e verdu-

gos da nosa fala contaban con tódalas forzas humáns e aínda con forzas endiañadas: non sei si co Demo e coa Carne, anque de seguro que sí, pro co Mundo sí que contaban; mais non contaban con Deus.

O galego, e o galego somentes, é o que conservou a persoalidade, máis aínda, o “ser” de Galicia. Si hoxe Galicia vive e ten coma pobo —non coma grea de homes multitudinar e sen conciencia, coma os fatos de ovellas— un porvir dediande e unha misión histórica, é somentes por ter unha fala de seu.

Unha fala de seu, con tradición literaria —e anque nona tivera— e polo tanto con posibilidade de creación cultural diferenciada, ou sexa: unha voz dina de ser ouvida no mundo.

Non somentes a língoa nos conservou a persoalidade, senón a psicoloxía. Língoa doce e donda, con certo predomiño das vocais, con grande riqueza fonética, de entonación musical, doada prá expresión dos estados afeitivos, sumamente analítica, con gran facilidade prá formanza de verbas novas, con moita riqueza de frases, de metáforas e comparanzas tradicionais, resulta unha fala moi culta aínda nos beizos das clases inferiores. Nela viven o idealismo, o senso crítico, a prudencia, o siso, os afectos familiares, o afincamento na terra, a saudade, a cortesía, a familiaridade, tódalas virtudes dunha raza que, digan o que queiran, non ten outras chatas que a esaxeración mesma desas virtudes. O que hai é que non cortarlle o pulo, e deixala manifestar tal e coma é.

O galego foi sempre e agora mesmo, unha língoa esencialmente educadora, suxestiva, formadora do espírito. Si os galegos houberan sido educados nela, hoxe serían un dos pobos máis cultos da Europa. Isto débese principalmente ao seu ton afeitivo. Mais o seu valor coma língoa filosófica, e aínda científica, é cousa que agora se escomenza a ver, e aquí, no meu pensar, a cousa está en non ser unha língoa gastada coma outras, e polo tanto, traducir millor certos matices inéditos do pensamento. A filosofía, a ciencia —singularmente as ciencias do espírito: historia, dereito, socioloxía, etc.— que se fagan en galego, han ter, pola virtude do idioma, unha atinada novidade.

Pon fin, é vana pretensión que nun artigo queiramos atacar tódolos puntos que pró seu desenrolo precisarían un libro. Abonda polo tanto que deamos remate coa conclusión de que se Galicia é moito, case todo, o que lle debe á súa língoa, é moito máis o que lle pode deber aínda.

O PRECURSOR

En 1856 déronlle a Vicetto a dirección de “El Clamor de Galicia” xornal no que, asegún Carré Aldao, fai a súa aparición oficial o rexionalismo galego. Non hai dúbida que Galicia era naquel tempo un ferveiro romántico de ideas, de xestos e de estrevementos. O que xa semella que estamos todos dacordo en chamarmos “o berro de Faraldo”, o gran clarividente, en 1843, abriu pra a nosa Terra unha das milloras épocas da súa vida espiritual. Pode que os froitos de todo aquilo non foran abondosos, mais o certo é que pasma o fondo revolismo das conciencias, a forte vitalidade que daquela se puxo en xogo, os certos sinais de un alborexar que parecía que iba avanzar moito máis apresa. A Terra Galega tremía de esperanza, axitada do mozo pulo romántico.

Aquel ano de 1856, foi o banquete de Conxo, de obreiros e estudantes, no que tan importante rol xogaran Pondal e Aguirre. O mesmo ano apareceu en Vigo o xornal “La Oliva”. Antremedias da labarada liberal e romántica, da ventoleira das ideas novas, a conciencia galega espertaba un pouco asombrada de sí mesma, sen estreverse aínda a repetir a franqueza de Faraldo, cuas verbas non dicían, mais con seguranza sintían todos aqueles homes da primeira Era dos Precursores. Cecais Vicetto foi o que máis lonxe foi nas súas afirmanzas, e por eso foi naqueles anos, despois da deserción de Faraldo, o máis Precursor dos Precursores. O seu istinto chegaba moi fondo pra que non vise o que había que ver. Cantas das cousas que hoxe dicimos nós, nonas dixo xa Vicetto naquel tempo. Vicetto sinteu moi adentro do peito o “pathos” étnico, soberbio do celtismo, que fai dos galegos un pobo racialmente arredado na Península; e sinteu o aldraxe da desfiguración da nosa historia polos historiadores españoles, que semellan afanados por nos tiraren tódolos outros aldraxes que eran o pago que recibía o que el irónicamente chama “antiguo y fidelísimo Reino de Galicia” como naquelas verbas que

reproduz de don Xosé Alonso López, “de los primeros para las fatigas y contribuciones, y los últimos para el premio y consideración del gobierno”; e sinteu toda a tristura da historia de Galicia dende os Reis Católicos; e sinteu a vergonza da sumisión resinada dos galogos, que fai que: “En Galicia, para prevalecer, para significarse en algo, es preciso no ser hijo del territorio. Nótese bien que los que *hombrean*, los que significan en las poblaciones como *dioses locales*, son personas extrañas, advenedizas, de oscuros antecedentes pero de osadas aspiraciones”. E Vicetto sintía todo apaixonadamente, polo cal, foi nacionalista “avant le mot” no sentimento e aínda na expresión, porque moitas vegadas si non se manifesta como un nacionalista do porvir, é polo menos un nacionalista do pasado. Soñaba cecais na historia o que se non estreví a agardar pra mañán.

Coma se iba estrever, se Vicetto, ao mesmo tempo era un pesimista. Mais emporeso, por entón íballe ben. Despóis do trunfo da segunda edición de *Los Hidalgos de Monforte*, recibeu un ascenso, e nomeárono comandante do presidio de Alcalá.

Alá foi cos seus soños e a sua saudade, a proseguir a sua existencia inqueda e sen acougo de pequeno empregado, a meio camiño entre a bohemia e o filisteísmo. Porque polo visto, Vicetto era un “celoso funcionario”: asegún Fort Roldán, os seus familiares conservan un exemplar do Reglamento de Prisións anotado da sua man, artigo por artigo. Pasma un pouco nunha natureza tan exaltada e rebelde este detalle de exactitude oficial, nun tempo en que estas cousas non tiñan a estimanza dos homes de esprito, como a teñen hoxe.

Os biógrafos de Vicetto falan logo, coa adoitada vaguedade, co tradicional desprecio da precisión histórica, da “bohemia literaria que en Madrid se entretiña en ruadas nocturnas con namorouzos na rua de Sevilla, entregue a unha simple frivolidade, enzoufándose en corpo e alma, e aos dóres, torturas, angurias e feridas que atormentaron a aquela mocidade, apoñen a tristeira opinión que Vicetto colleu da muller e que se manifesta en case tódalas novelas contemporáneas, ocasionando en todos certa decadencia moral e intelectual, e chegan a supór que Vicetto se non podeu ceibar daquela obsesión”. E din que deste novo episodio xurdíu “Magdalena”, historia que publicou en “El Jévora” de Badajoz, no 1857. Unha nova aventura de Víctor Basbén.

Doído, máis que do infortunio amoroso, da punxente saudade, sen familiares nin amigos, pechouse no presidio, e pasou un ano isolado, escribindo arreo e coa alma posta no seu amor máis fondo e duradoiro: a Galicia ausente que loitaba nas angurias do esperta-

mento. Naquel tristeiro acougo, na veciñanza dos probes presos metidos na cadea, veciñanza simbólica nestes instantes, o maxinativo vividor da historia que dera ao "clamor" a fórmula inesquecente: "Deus fratresque Gallaeciae", siguiu fidel ao seu deber de Precursor, deitando olio na lampada acesa de Faraldo. Porque así como éste desertou levado do desengano tráxico de 1846, Vicetto non deixou un instante o seu posto, na loita pola Terra e pola Liberdade; e non desertou cecais porque o desengano que xa de nacencia levaba na alma, fixera del un idealista, un home deses que pensan que compre loitar pola xusticia anque se pense que a xusticia endexamáis ha ser realizada no mundo. Lémbrome de ter lido nalgún lado que un home ditoso, ou que precure a felicidade, non pode chegar a ser idealista; o idealismo nasce na alma cando a esperanza da dita esmoreceu de todo e pra sempre... Éste debía ser o pensar de Vicetto, metido no presidio, isolado do mundo pola sua vontade, en situación non máis ruín que a dos presos, pro se cadra máis tristeira: a de carceleiro, pois ten que ser ben mouro pra quen tanto ama a liberdade, termar de que outros homes non poidan acadar a sua.

Tamén a ausencia de Galicia era pra Vicetto unha sorte de cadea, de xeito que cando tivo vacante na Cruña, aló voltou, e foi no ano 1859. Entón publicou os traballos que tiña feitos e que anticipan a *Historia de Galicia*. O seu idealismo de Precursor buscaba achego no pasado, nos tempos de liberdade da Patria, e asina deu *Los Reyes suevos de Galicia*, *Las crónicas galaicas*, *El lago de la Limia*. Este derradeiro libro era xa coñecido en 1857, e naquel tempo, Murguía e máis Vicetto eran amigos, pois Murguía fai do "Lago" unha entusiasta loubanza. Nestas obras aparez xa Vicetto incrédulo e desesperado.

Foi director doutro xornal, "El Diario", que editaba Castor Míguez, e principiou a *Historia de Galicia*. Cando surtiron os primeiros cuadernos, déronlle un xantar na fonda de Inocencio, con discursos en prosa e en verso. Nesta tempada surtiu tamén o *Victor Basbén* e unha das edicións de *El último Roade*.

XOGADORES DE CARTAS

Son catro arredor da mesa, e tres miróns, o cal, por casualidade —esa razón que non existe—, fai o número sete, polo que se contan os lumiars do ceo. Mais son catro somentes os que fan o cadrado máxico do xogo. Os outros tres ollan o xogo dende a outa torre invisi-
sible do silencio.

O muricego da noite ven voando paseniño dende Oriente, tapan-
do as estrelas coas asas de seda, pra pousar na praza mollada de
chuvia, que espella o ronsel dourado do solpor nunha longa barra
de ouro deitada nas lousas puidas. É un ouro moi pálido e doente,
convalescente da febre do trebón, que aínda choran os tellados ver-
degantes en pingotas musicais, que deitan notas limpas nas char-
quelas. Mais o salón, coas fenestras abertas polas que ven o cheiro
da auga, áchase xa tan acugulado de sombras, que case xa non collen
máis dentro del, e non as axota tampouco a bris que sopra o puente
polo burato das nubes, por onde hai pouco aínda guichaba o sol.

Por eso tiveron que tragner velas, e hai unha nun canto da mesa,
chantada na boca de cañón dunha botella de graciosa, que aínda
hai pouco, se cadra, o mozo, que é un rapaciño con uniforme de
“groom”, fixo estoupar, artilleiro habelencioso, e disparou nunha
outa copa de vermut a sua carga de vapores que ferven en gurgullas
no seo da auga perfumada. E a flama desta vela pon nas faces dos
xogadores o clarescuro de Rembrandt e no fondo o pardo de taller.

Son catro, arredor da mesa, e tres miróns. Un deles vai vestido
de loito. Os outros van vestidos da cór do tempo. E as mans retortas
de torgo de uz sosteñen os leques abertos onde se espallan os sím-
bolos de Hermes Trismegisto, frolecidas de cores heráldicas, e deitan
no inocente verde de lameiro do tapete as notas diplomáticas —ino-
fensivas e pacifistas— dos ases e dos treses afoutos e pomposos, aos
que hai que asistir, asegún lei estricta, e dos trunfos inaparentes,
máis domeñantes e cheos de imperio, valorizados pola insaculación

da sorte, que se poñen cun pequeno golpe de remate da puxa de cada baza.

O xogo é unha subasta, é unha conferencia diplomática, e é unha xuntanza espiritista. Púxase a ganancia co ese papel-moeda representativo de valor abstracto que son os naipes, e por eso o xogo é máis que unha subasta. Emprégase o cerimoniais e o protocolo, sen precurar ningunha utilidade social —nen individual, na esencia— e por eso o xogo é máis que unha conferencia diplomática, e os catro señores que están aquí sentados, na fondura sen fondo desta sala escura, namentras a chuvia pule coma xemas as pedras da praza, están metafísicamente máis enriba que Briand e que Stresseman, porque éstos de aquí son mero símbolo, e a súa persoalidade dacotío desaparece, namentras que Briand e Stresseman non son máis que persoaxes históricos, e antre o xogo e a diplomacia hai a mesma relación que hai antre a álgebra superior e a contabilidade mercantil. Evócase o poder dos símbolos, nen xiquera dos símbolos cosmogónicos de Thot, que os xogadores non coñecen, por máis que estean aquí deseñados nos naipes, por dibuxantes que non os coñecen tampouco, senón os símbolos abstractos do valor puro, do poder sen nome: trunfo, as, tres, rei, cabalo, sota, puntos de máis a menos; e por eso o xogo é máis que o espiritismo, onde se evocan somentes mortos.

Todo está concentrado nas cartas, que soias deciden da sorte, porque elas somentes saben o que fan, e de ónde veñen, e pra ónde van, cheas do poder que lles dá a tradición e sufraxio unánime e costante de todos os xogadores.

E as velas esborran pouco a pouco, chorando a vida que pasa e se lles vai, en bágoas ardentes, que coallan en estalautas funerais.

E hai un silencio ou un marmuxar de velatorio, dos que están no velatorio do tempo.

De cando en cando, un baraxa, e ao embrullar as cartas, vai cruzando a sorte e tecendo os fados en erdume e trama, con fíos de vida, con fíos de tempo, enfiados nas agullas das espadas, enrolados na roldana dos ouros, entrambilicados no barroquismo dos ases, enmarañados no sarillo dos catros, e as mans de esclerosadas veas que misturan os símbolos, e a man impacente e cansa que se adianta pra cortar, ignoran de todo o misterio que están faguendo andar dun a outro. E máis así e todo, o que baraxa, como está sendo sacerdote namentras baraxa, oficia sempre, sen se decatarse, litúrxicamente, e o que corta fai sempre tamén do mesmo xeito, coma quen fire á vítima de sacrificio.

A diferenxia que hai entre botar as cartas e xogar ás cartas, é a que existe entre a adiviñación e a máxica. E o que xoga realiza sempre, sen sabelo, un acto máxico. E os miróns están tamén tan presentes no espírito do xogo e tan presos na cadea da sorte, que non lles colle a eles, que o meigallo apégalle o cu aos asentos, e non os deixa marchar por máis que miren a muestra os que a teñen, porque o xogo non ten hora, no xogo as horas perden esencia e diferenxia, péndense, derrétense no contino do tempo, que o tempo do xogo non é o tempo físico que se conta, e de que cada un pode pillar un anaco pra facer del un pandeiro, o pandeiro sonoro e oco da obriga e do traballo, senón que é o tempo absoluto, e ao mesmo tempo, é o tempo vivo, que marcha sen sentir, que camiña como as arañas pola parede. Somentes cando un dos xogadores, nun esforzo penoso e difícil de todo o seu ser, nunha arrincada soberán e final creba o encanto e o hipnotismo dos símbolos, é cando os outros fican tamén ceibes e vanse erguendo, cun abalar da conciencia de quen esperta despóis dun soño.

Xa volven ser homes. Cada un volve ser o que é... Os xogadores, cando se erguen de xogar, en realidade é que volven do outro mundo.

Publicado no 1929, e reproducido en *Leria*, Vigo, 1961.

A IDEOLOXÍA DO NACIONALISMO EXPOSTA EN ESQUEMA

I

Entenden algún por nacionalismo a exaltación do poder político fronte á liberdade dos cidadáns na orde interior —ou a tendencia á expansión e dominación política ou cultural sobre outros pobos, na orde exterior.

Nen unha cousa nen a outra son nacionalismo.

A primeira chámase propiamente absolutismo, ditadura, cesarismo, militarismo, burocracia, hipertrofia, no poder executivo, asegún as suas formas.

A segunda chámase imperialismo.

II

O nacionalismo é fundamentalmente unha reacción vital que se ergue en contra das forzas destrutoras da nacionalidade, sexan éstas interiores ou exteriores, propias ou alleas.

Esta reacción, semellante ás que se producen nos enfermos dunha doenza grave, e que axudadas polos médicos, son as que os salvan da morte, prodúcese tamén principalmente nos pobos gravemente enfermos e ameazados de morte, ben por abandono de sí mesmos, ben pola opresión allea; ben polas dúas cousas. Veleiquí o caso de Galicia.

O nacionalismo é o esforzo de afirmación vital de un pobo que non quere morrer.

III

Este movemento raramente se produz na masa do pobo. A masa é decote neutra e inerte e vai pra onde a levan. Cando non está mixtificada ou engaiolada por a caterva dos demagogos ignorantes

de tódolas bandas, pódese agardar moito dela; mais as masas modernas, incluso na nosa Terra, están todas mixtificadas.

Os movementos nacionalistas, como aliás tódolos movementos políticos e culturais, prodúcense decote nunha élite espiritual que, despois dunha pelerinaxe polo mundo das ideas e das utopías correntes na actualidade do mundo, volven desencantados, e rematan por atoparen na tradición da Terra a verdade que en vao andiveron a precurar por afora.

Compre que esa élite, renunciando ás ventaxas que a súa ciencia e a súa preparación lle poidera proporcionar, se adique a redimir aos seus compatrianos, os da masa, das trebas da ignorancia e das ideas falsas e á súa Patria da escravitude e do asoballamento.

IV

Esta élite redentora ten que estar imbuida, e ten que imbuir no espírito dos seus compatrianos, a fe no valor relixioso, no valor eterno da vida humana.

A noción da Xusticia divina, superior a tódolos caprichos, a tódalas comenencias e a tódalas ventaxas materiais: de Dereito natural eterno dos homes e dos pobos.

A noción da nosa responsabilidade cara Deus, cara á nosa Patria e cara ao xénero humán, e do valor eterno e irreparábele eiquí abaixo de cada unha das nosas accións.

A noción da norma moral inexorábele e salvadora.

Compre que se teña en conta antes de nada, que a misión dunha élite nacionalista é a de levar a cabo unha reeducación moral do pobo.

B O N N

Chovía unha miga cando eu entrei en Bonn, e así e todo, a vila semellaba leda e ridente. Era aínda día craro. Fun andando dende a estación deica chegar á Market Platz. Ruas un pouco antigas, cheas de tendas preciosas, moita xente polas ruas, autos bruñidos e rapazas con boina branca. En todo unha expresión de alegría.

No meio da Market Platz había un “Schupo” termando da circulación, coas suas mans enfundadas en neve. Abeireime del pra precurar onde cadraba Coburgerstrasse. Fiquei parvo diante daquel home imponente: esguío, loiro, xentil, aposto, fondos ollos de azul craro e ergueito bigote de ouro, facha distinta e fina, flamante uniforme, elegante capa azul de colo ergueito e engalonado, o extraño chacó dos “Schupos” que eu aínda non coñecía, e as suas botinas —“los tacones unidos, las puntas de los pies, separadas”— afincadas no asfalto formando escuadra, relocían máis que charol, e logo, o detalle marcial e cortesán a un tempo de descansar a man no peito metendo o dedo por antre dous botóns da guerrera... Cando se voltou pra mín, todo cortés, levando a man levemente á beira do chacó, espertiguei pensando que en lugar de un “Schupo” fora falar cun Coronel. Ao ver que era estranxeiro, perguntoume se falaba inglés. Non foi a primeira nen a derradeira, ou os alemáns non saben máis língoa estranxeira que o inglés, ou pensan que é obriga de todo estranxeiro o ser inglés ou ao menos falar inglés. Resultou que o meu elegante “Schupo” nen era Coronel, nen sabía de Coburgerstrasse. É pra desconfiar un pouco das aparencias.

Boteime a andar unha miga amoscado, e non era pra menos. Perguntei a todos: homes e señores, mozos e vellos, vellas e criadas, e ninguén sabía de Coburgerstrasse. Estábache boa a navalla! Por fin, na porta dunha casa, había un rapaz outo, loiro, colorado, de ollos craros, coa cara simpática e sorridente de tódolos habitantes de Bonn. Faleille. O de que me perguntou se falaba inglés, “cela va

sans dire"... Non faltaba máis. Mais aquel rapaz, que por certo levaba o calzón curto bombacho e as meias escocesas que tan ben din, e tanto se levan na Alemaña, resolveume o problema. Resultou que os feitos dicían coa cara. Figuraivos que boa persoa sería, que estaba parado el soilo diante da súa casa; xa compre ser bon. Perfeitamente: tampouco sabía de Coburgerstrasse... Mais, válate o demo, nen que Bonn fora tan grande; eu xa estaba un pouco asustado. Resultaba que na Alemaña, cada vila é un mundo... Mais non.

O rapaz, todo atento, rubiu precurar un plano. Coil na man, antre os dous buscamos Coburgerstrasse. Aínda tardou en aparecer. Cadraba lonxe, case no cabo de Coblentzerstrasse. Mais non había perda: diante de nós case, estaba a Coblentzertor, por onde a Coblentzerstrasse sai. O rapaz aconselloume que pillara un carro eléctrico, mais eu non quixen máis complicacións. Dinlle as gracias dende o fondo da alma, e lástima que non viñera algún día a Ourense, que o había levar a ver tódalas cupletistas.

Botei a andar, despóis de pasar os arcos da porta de Coblenza. Atopeime nunha rua fermosísima, toda de hoteis arrodeados de frondosos xardíns dos que viña o arrecendo das froles e da terra mollada da chovisca recente. Rua tranquiá, de luxo, na que ía xa anoitecendo, e ficaba silenciosa e calada, como o paseo dun xardín.

Anda, anda, anda, camiña, camiña, camiña, alanca, alanca, alanca, cheguei á Coburgerstrasse. Precurei o número, e atopei pechado o valado de ferro, entretecido de enredadeiras. Por máis que andiven no peito, non había modo de abrir. Mais a casa do lado tiña a cancela aberta. Entón entrei, rubín duas ou tres gradas, e piquei no timbre. Surtíu unha señora. Perguntei pola casa do Profesor Meyer-Lübke. Era a do lado, a que estaba pecha. Volvín mirar se habería un timbre por afora, e nada.

Xa non sabendo que facer, vin luz na casa do outro lado, e petei. No balcón apareceu un señor en camisa, por certo moi falador e simpático. Perguntoume se iba en procura do Profesor español, e díxome que non sabía onde fora, e que Meyer-Lübke non estaba. E faloume en español. No meio da miña anguria, vin o ceo aberto... Polo menos, este home vaime dicir de un hotel:

—*De manera* —díxenlle— *que no sabe Vd. donde está el Profesor español?*

—*No sé nada, no sé nada!* —respondeu a toda presa.

—*Pues estoy fastidiado* —díxenlle por non dicir calquera verba pior— *porque no conozco la ciudad, ni sé tan siquiera de un hotel.*

—*Oh, muy malo, muy malo!* —berrou pechando a fenestra.

E eu alí quedei, nas escaleiras, xiado de desencanto... Que se lle

iba facer! Había que dar volta. E din volta por antre fermosas residencias silenciosas e pechadas, arrodoadas de froles, e vizoso follax... Que ben debía vivir aquela xente... e que amocado iba eu!

Ceguei ao Market, e vin un hotel con restaurant, chamado Rote Kanne. Entrei, pedín unha cámara, e déronma. E namentras, entrei a cear no restaurant. Coma primeirizo, pedín sopa, un plato e postre. O plato era de carne: bisté á inglesa, e trouxéronme un cacho de bisté tan formidable, e tal cugulo de patacas e ensalada, que a pesares dos tragos de cervexa, eu non podía con todo. Eu estaba nun curruncho da sala. No oposto estaban unha chea de señores falando, rindo e trasegando unha man de cervexa que puña medo. Ouvíase cantar a "Viuda Alegre", por radio. Servía un velliño de smoking, moi atento, que de cando en cando botaba a cabeza por unha porta, e berraba:

—Matilde! Matilde!

E despóis marmuñaba alá coa Matilde polo baixo.

Craro está que de que rematei de tragar o que poden da cea medieval que me puxeron, e de ver as evolucións dos cervexantes, que cada volta que chegaba un novo, e cando a algún se lle ocurría brindar, erguíanse todos moi cerimofosos e daban tres ou catro toupiñadas de cortesía, todo rindo moito, rubín pra me deitar na cámara número 13.

Estaba no estado perfecto do observador e do viaxeiro: tiña a testa tan inteiramente valeira de ideas, que podía aproveitar canto vira e canto ouvira, sen deformato con ningún preconceito. Os yoguis levan ás veces moito traballo pra conseguiren o valeiro mental. Eu a aquela hora conseguira o valeiro perfecto; amañecera aquel día en París, e íbame deitar en Bonn; atravesara o Norte da Francia, o Sul da Bélxica, remontara o val do Rhin, vira un sen fin de cousas e pasara unha chea de traballos, e por unha chea de espranzas e desencantos. Arestora nen levaba conta do tempo, nen sabía nen pra que viñera pra Alemaña, nen que facía eiquí, nen case coma me chamaba. Cecaís por eso teño todo canto vin na memoria.

PRA A AUTOCRÍTICA DUNHA XERACIÓN

Na revista "Nós" (Ourense-Santiago de Compostela) publiquei un traballo titulado "Nós, os inadaptados" que quería ser a definición, referida a mín mesmo, dun grupo de galegos do meu tempo, criados no ambiente espiritual do fin do século XIX, e que por determinacións do fado, anque poidera semellar increíbele —nacionalismo é discipriña— viñemos ser os restauradores, cáxeque os fundadores do nacionalismo galego.

Caracteriza a aquel grupo unha costelación de tendencias íntimas que nos arredaban radicalmente das dominantes ideolóxicas do gran número no noso meio: individualismo irreductíbele, aristocratismo e senso da distancia, irracionalismo, anticlasicismo, desapego polo noso tempo e polas suas creacións, máis aínda polo que afirmaba que non polo que negaba, etc. Disposicións espirituais, que compoñen un conxunto ben coñecido dos que me lén. O que xa non se adoita nos nosos días, é lér unha apoloxía de semellante estado de espírito. E mais o traballo a que me refiro era, máis que unha definición, unha apoloxía, que non vou arestora repetir. Somentes quixera deixar eiquí posta unha observación —porque este escrito é, en rigor, unha engádega a aquel outro— observación que é a seguinte: coido que non foron as lecturas as que nos fixeron ser daquel xeito, senón pola contra, que por sermos nós coma eramos, foi polo que escolliamos aquelas lecturas. É máis doado pra os historiadores e máis pra os críticos explicar o home polos libros que lé, que non os libros que lé polo home.

Mais o noso caso, por sermos galegos e galegos daquel tempo, e polo tanto autodidactos, pode ser probatorio do contrario; ninguén nos encamiñou, senón que fumos nós, escolmando antre a balumba de libros, dar con aqueles que millor acaían co noso modo de ser. Eramos, pra decilo dalgún xeito, pre-discípulos dos nosos mestres.

Coido de interés pra quen se preocupe das letras e do pensamento

galego de hoxe, que por certo está pasando, se cadra, o millor dos seus momentos, embora non teña dado aínda todo o que leva dentro, coñecer a posición espiritual dos iniciadores desta fase presente.

Paréceme tamén que nesta disposición de espírito, de que veño falando, hai moito de racial: que non eramos dese xeito inteiramente por ser cada un coma era, senón en grande parte por sermos todos galegos. E confirmame máis nelo, o feito de haber antre os mozos da nova xeración, moitos dos cales non pensan coma nós, e que en conxunto contrapóñense a nós, unha semellanza temperamental conosco que moitas veces contradiz as súas declaracións noutro senso.

De tódalas maneiras, compre que esta disposición de espírito, esta actitude por fronte do tempo e por fronte do meio —a nosa, a dos “inadaptados”— sostida por nós ou por outros, galegos ou non galegos, teña un senso e unha espricadeira fonda, porque cecais sexa a historia mesma, cecais sexa o propio ritmo cósmico o que nos suscitou. Achámonos nun tempo tal, que vai tan a pior respecto do da nosa mocidade, xa ben ruín, que ben val a pena de cismar unha miga encol do que pintamos nós no meio do esborrallamento, máis ou menos estrondoso, de tódalas aparencias do século en que nacemos.

En mín fíxose unha miga de luz, un lóstrego súpeto léndo a Berdiaeff. No concepto que éste dá do humanismo en *Un nouveau moyen âge*, áchase unha das chaves do asunto. O humanismo, sumo expandimento criador da natureza humá, liberou ao home —a cada home—; “mais, ce que les temps modernes n’ont pu réaliser c’est une unité intérieure qui fût concluante”. De aquí “le profond isolément de chaque homme et son abandon”. “Dans la vie spirituelle et intellectuelle de ces sociétés, il est loisible de découvrir une anarchie toujours croissante... provenant de la perte de vue de l’unique but suprême”.

Veleiquí está; a ideoloxía nosa, a ideoloxía da *fin de siècle*, foi a derradeira fror do humanismo —no concepto de Berdiaeff: expandimento criador do individuo humán— e de aquí o noso individualismo; a derradeira fror do humanismo que ademáis esgotou xa a forza criadora da razón racionante, que foi a súa primeira arma —e de aquí o noso irracionalismo; mais este libre expandimento do individuo non era un dereito máis que dos capaces de creación— mesmo que fora somentes creación interior —e así e todo, os incapaces recramaban e obtiñan o mesmo dereito— e de aquí o noso aristocratismo; arredor de nós, barallaba toda a obra inferior do humanismo, toda a vulgaridade adocenada e plebeia: o cientificismo,

o mecanicismo, o positivismo, o laicismo, o socialismo, a democracia, a técnica, a especulación, a política, a pedagogía, o periodismo, as máquinas, os reclamos —e de aquí o noso despreccio polo noso tempo. Por natureza, o humanismo tendía a se esmigallar, a se dividir en correntes diverxentes de diferente categoría. Aqueles eran os *idola fori*, e o erguerse contra deles, en rebeldía puramente mental, era a razón única de vida exterior. O humanismo pra nós era o do home superior, do que tiña unha cousa máis valiosa que o talento e que chamabamos “esprito”, dunha caste de homes capaces de sacaren de sí un mundo, de vivir un fondo mundo interior, ao menos, de comprender na súa integridade os mundos criados polos homes de xenio do pasado —Mallarmé dicía que o mundo debía ser criado de novo pola arte; Wagner era pra moitos o criador dun mundo de ensoño superior ao da realidade— ou os aspectos e misterios descubertos por eles no mundo criado por Deus. Máis atrás da mansa rebelión dos “inadaptados” viña a rebelión das masas, cada un de cuíos átomos coidábase semellante a aquéles. De aquí veu cecais, no máis fondo da nosa alma, a arela segreda da nova Edade Meia.

O dito: a ideoloxía da *fin de siècle* foi a derradeira fror do humanismo. E nós, os seus discípulos, os últimos e máis homildes —aquí e alén, onde queira que os haxa— sómola ponte: vivimos cun pé no humanismo e co outro na nova Edade Meia.

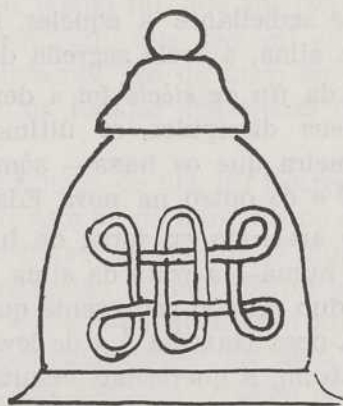
Sómolo humanismo arelando en forza de humanismo —expansión suma da natureza humá— a volta da alma. Sómolo humanismo que se arreda soberbio dun mundo podrecente que é, despóis de todo, a súa propia feitura. A nosa traxedia é a de levarmos conosco a soberbia toda do humanismo, e quereremos choutar con ela na nova Edade Meia.

Arela da alma, desgosto do materialismo, detrito e refugallo da ciencia e da política, follas murchas e froitos podres do humanismo, é xa cousa do tempo da nosa mocidade. Daquela falou Maeterlinck do “espertar da alma”, e traduciu a Ruysbroeck e máis a Novalis. Coma el pelengrinamos nós, en procura da alma, polos laberintos pseudocientíficos da metapsíquica, da teosofía e das relixións orientais. Deixáramos a alma atrás de nós, coma deixáramos a nosa terra, sedentos do exótico.

Mais namentras Maeterlinck dexeneraba deica a clínica de Voronoff, nós atopamos Galicia.

Galicia colleu as proporcións dun mundo inteiro, con tódolos cambiantes e tódolos misterios e tódalas sinificacións e tódolos símbolos. E eiquí estaba a nova Edade Meia, á que podíamos tragner

tódolos vellos ensoños da *fin de siècle*, que os máis conservamos, e pra os máis felices, aquí estaba a alma tamén: gardábaa, inmorente na sua fe tradicional e lumiosa o noso pobo enxebre, acesa como a Estrela riba da Cova de Santiago Zebedeu, que nos trouxo a Verdade.

De "Searna Nova", Lisboa, 1935.

O ALÉN

A ialma é unha volvoreta danzarina que o día menos pensado fuxe de nós e déixanos arrecidos na friaxe da morte. Unha volvoreta que voa no alén, ebria de lembranza.

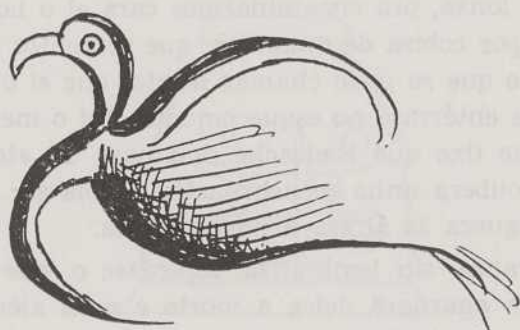
Bergson demostrou que a lembranza é a sustancia da alma, e eu coido que cecais a lembranza sexa a sustancia da inmortalidade. Eu penso que cecais a espranza consiste en pormos o pasado diante dos ollos, aló no lonxe, pra encamiñarmos cara el o noso andar que cecais andamos por cobiza de desandar; que somentes o crebar o fío da lembranza é o que se pode chamar morte; que si o corpo durme na terra, a ialma entérrase no esquecemento. Foi o medo a esquecer pra sempre o que fixo que Nietzsche maxinase un eternal retorno, e que si é que houbera unha reencarnación, había ser a saudade da terra a que trouguera as almas a novos corpos.

Non hai espranza sin lembranza. Agárdase o que se recorda... Agardar!... Helen agardará deica a morte e máis alén da morte a quen sabe que non ha voltar endexamáis, cunha espranza máis forte que a realidade. O drama *Alén* de Xaime Quintanilla está todo no misterio dese agardar sen espranza. É a memoria de Helen a chamar por unha desas volvoretas que voaron pra o alén.

Agardar deste xeito é sempre agardar a volta do que xa foi, a eterna espranza saudosa, e cecais non sexa moita tolería agardar que esta mesma saudade volva tragner aos mortos a esta vida. O Quintanilla, que coida que é un materialista, quer desvirtuar o idealismo cunha argumentación ben feita. Mais non pode cortarlle o camiño ao que o seu *Alén* esperta en quen o lee.

O idealismo saudosista ten que decir aínda moito dos longos camiños da lembranza que os mortos siguen no alén, e aínda pode descubrir o alén moi perto de nós.

E si o alén non fora alén? E si estivera dentro de nós? Calai! Se cadra as almas dos que se foron andan arredor de nós, ou mismamente dentro de nós. Non son alleos á nosa vida, tecen conosco os fíos dos nosos actos, espréitannos dende adentro de nós mesmos. Mi-remos ben o que facemos, se cadra estamos sempre na súa presenza...

De Leria, 1961.

A XENTE DE GALICIA

O estudo antropológico do pobo galego está por facer. Dos poucos datos que se teñen recollido, casi todos anticuados, principalmente no criterio, non hai maneira de sacar unha síntesis. Non diremos eiquí máis que aquilo en que semellan convir os que teñen elaborado os datos arqueolóxicos e históricos de que podemos dispor.

Considérase xeneralmente hoxe que a poboación galega ten unha composición moi semellante á dos demais pobos chamados céltigos, asentados nas beiras do Atlántico, cos que se nos teñen atopado coincidencias de carácter, costumes e tradicións.

En todos eles ten habido unha poboación precéltiga por riba da cal sobrepuxéronse os celtas; en todos, quitando na Irlanda, unha dominación romana; en todos, unha xermanización posterior.

Tocantes á poboación precéltiga da Galicia, temos pouco máis que suposicións. As noticias dos xeógrafos e historiadores antigos refírense a tempos nos que a camada céltiga tiñase sobreposto a ela. Así e todo, semella que a aquela poboación hai que apoñer os restos que poseemos da cultura do bronce, como aos celtas os da idade de ferro, ou sexa a chamada cultura dos castros.

A colonización romá —que se facía, sobre todo, nas épocas adiantadas do Imperio, con xente procedente de tódolos dominios de Roma— non semella ter sido moi intensa en Galicia. A persistencia das comunidades xentilicias indíxenas e outros moitos indicios semellan probar unha romanización serodia e feble, polo menos hastra moi entrado o século IV da nosa Era.

Derradeiramente coménzase a falar dunha nova inmigración céltiga dos "Britons", ocurrida ao mesmo tempo que a realizada polos mesmos na Armórica, polos séculos V e VI.

Semella igualmente que debemos creer en tres xermanizacións sucesivas: a dos suevos, a dos visigodos —probablemente menos intensa, porque tratouse de someter aos suevos e non de desposeelos—

e a dos que viñeron fuxindo doutras terras de Hespaña, a causa da invasión dos árabes. Que a maior parte dos refuxiados era de orixe xermánica, dedúcenos os historiadores dos nomes que levaban e que aparecen nos documentos, e en nomes de lugares repoboados por eles nos primeiros séculos da Reconquista.

Xentes que viñeron doutras terras de Hespaña —*Castelaos, Toldaos, Valenzá*— ou de Europa —*Francos, Bretoña*— deixaron na toponimia lembranza das suas colonias.

Máis adiante, e principalmente dende a descuberta do sepulcro do Apóstol Santiago, foron moitos os españoles e estranxeiros que se aveciñaron entre nós, atraguidos principalmente polo comercio. Dos estranxeiros, semellan ter sido, os máis, flamencos e italiáns (xenoveses, principalmente), sin contar as colonias xudías que existiron en tódalas cidades e vilas importantes, e cuia data non é doado determinar.

Nos tempos modernos, hai que ter en conta o grandísimo número de casteláns, primeiro ambulantes, despóis establecidos, que chegaron a ter nas suas mans cecais a maior parte do comercio de Galicia, ben como importadores, ben como exportadores, e, do mesmo xeito, os cataláns aos que, dende o século XVIII, débese casi todo o que hai de industrias marítimas, e os vascos (principalmente coireiros). As familias dos casteláns establecidos en pobos pequenos, moitas delas galeguízanse axiña, namentras os pais, ás veces, siguen como viñeron.

Da mesturanza, máis ou menos intensa, asegún os lugares ou as diversas camadas da poboación, non resulta en Galicia —como non resulta en ningures— unha raza mixta. Non hai razas mixtas; os caracteres físicos e psíquicos mistúranse nos individuos, xúntanse e sepáranse a cada xeneración, asegún os diferentes cruzamentos, de maneira que o que hai son pobos mixtos, formados por homes de razas diferentes e por outros que proceden de cruzamentos entre elas. Un estudo ben feito da poboación de Galicia, polos derradeiros métodos, lograría determinar estadisticamente a existencia no día de hoxe dos tipos orixinarios, máis ou menos puros: o primitivo (chamémoslle “oestrymnic”), o celta, o ibérico, o xermánico ou suevo-gótico, e aínda, en menor escala, o xudeu e si cadra o mourisco, coas suas correspondentes porcentaxes, e mesmo, en casos individuais, os probables elementos que aparecen cruzados en cada un.

DO CARO QUE LEM RECONTEOU
DO RE ALVEIROS

PROSA NARRATIVA

The first part of the book is devoted to a general survey of the history of the world, from the beginning of time to the present day. The author discusses the various stages of human civilization, from the primitive state to the modern world. He also touches upon the different religions and philosophies that have shaped human thought and action.

The second part of the book is a detailed account of the life and times of the great men of the world. The author describes the lives of the most famous figures in history, from the ancient Greeks and Romans to the modern leaders of the world. He discusses their achievements, their struggles, and their impact on the world. This part of the book is particularly interesting and informative.

PROBA NARRATIVA

The third part of the book is a collection of stories and legends from various cultures. The author tells us about the myths and legends of the ancient Greeks, the tales of the Arabian Nights, and the stories of the Vikings. He also discusses the legends of the Americas and the legends of the East. These stories are not only entertaining but also provide a glimpse into the beliefs and values of different cultures.

The fourth part of the book is a collection of poems and songs from various cultures. The author discusses the poetry of the ancient Greeks, the songs of the Vikings, and the poems of the modern world. He also discusses the legends of the Americas and the legends of the East. These poems and songs are not only beautiful but also provide a glimpse into the emotions and experiences of different cultures.

DO CASO QUE LLE ACONTECEU AO Dr. ALVEIROS

Un esquelete moi ben posto, de fraque, cun pano na man, veu decir que a cea estaba na mesa.

Ergueuse Dehmel e pasou ao Alveiros ao comedor.

Mentras xantaban, o esquelete achábase alí pra servilos, calado.

—Inda non comprendo —dixo Alveiros ao cabo dun pedazo—
cómo pode ser esa vida especial que levan os corpos dos difuntos.
Eu pregaríalle que concretase.

—Elle moi difícil, doutor. A nós, os difuntos, interésanos moi pouco a explicación das cousas. Atémonos aos feitos. Ademáis, coma os meus coñecementos neses asuntos eran xa poucos en vida, non llo podo expoñer coma vostede quixera. A mín desináronme pra esta angueira pola miña experiencia dos negocios, non polo meu saber. Verá do que veu esto: unha das nosas maiores autoridades en co-geografía, o libio Chubu, tivo ocasión...

—Déixese deso, por Deus; logo mo contará —repuxo Alveiros—. Agora dígame antes de nada cómo pode vostede vivir.

—¡Sempre coas cousas trascendentais, coas causas e os efectos ás voltas; sempre o cientifismo, a metafísica! ¡Qué se lle vai facer...! Escoite, ho, escoite: o corpo abandonado polo espírito, non colle a verdadeira vida, hastra que a súa materia queda reducida á arquitectura ósea, que é o único que compre necesariamente pra vivir...

—Pero, unha máquina sen motor ¿cómo pode...?

—Mire, non me atalle, que se me vai o santo ao ceo... Non ten máis que ver o que fai un neno cando pinta. Un neno é un home que aínda ten a súa primeira intuición pura das cousas... Pois vostede colle un rapaciño, e dícelle: píntame un home, e o pequeno fai un redondel pra figurar a testa, un pau para o corpo, outros paus para os brazos e as pernas: simplifica a figura humá hastra imi-

tarse moito máis a un esqueleto que a un home vivo... É que o home soio chega á súa perfección no esqueleto... porque mire: a máquina non precisa motor se non é no mentireiro mundo dos vivos onde a materia háchase corrompida pola infusión do espírito que a fai coma se dixéramos "levedar" como leveda o pan, a fermentación vital da que ven o fenómeno biolóxico... Mais no mundo da materia morta, no mundo da materia pura, libre de corrupción espiritual, no mundo da materia verdadeiramente material, entérese doutor: unha máquina móvese sen motor, móvese por sí mesma, quero decir pola virtude da lei xeométrica da súa construción. O esqueleto humano é a máis maravillosa síntese xeométrica que se podía pensar. Por eso, o difunto non chega a se mover ben, ben, hastra que perdeu todo o que nel se pode corromper. Os homes prehistóricos, os homes de aquelas civilizacións insines que vostedes chaman Edade de Pedra —moito máis civilizados que Vdes.— sabían este segredo, e quitábanlle a carne aos esqueletes denantes de enterralos... Inda lle quedan moitas cousas por saber...

E Dehmel quedouse meditando pra contra sí.

Publicada na Col. "¡Terra a Nosa!", vol. 7, A Coruña, 1919.

O LOBO DA XENTE

O lobo da xente foise chegando ao lume coma con receio. Andivo cheirando o banco, a machada que o Ánxel deixara no chan, a navalla e o pan riba do banco, e logo ficou quedo un pedazo. O Ánxel sentíao alentar, coma un can cando vai canso.

Despóis, aquela sí que foi: o lobo da xente principiou a rebulir, foi soltando a pelexa, e apareceu de súpeto transformado nunha rapaza fermosa como un carabel recén aberto. Non levaba máis que a camisa, e os cabelos escuros con reflexos dourados estaban despeiteados e soltos e chegábanlle moito máis abaixo do meio corpo.

Sentouse no banco, arrente do lume, e púxose a quentar. Debía vir aterecida, e o Ánxel, que lle non quitaba os ollos, viu que pola faciana, branca como a dun difunto, lle colaban regueiros de bágoas. Logo tapouna coas mans e estralou saloucando e chorando tan amergurada, que ao Ánxel partíase a ialma.

Mais nesto, alumouse cunha idea toda a conciencia do rapaz. Non sei quen lla ispiraría: a ialma da caste, que vive en nós e que o sabe todo, sería, se cadra. O caso foi que pegou nun varal que había na caniceira, e sacando un brazo, pillou co varal a pelexa do lobo da xente, que a rapaza tiña ao pé dela, e botouna no lume.

A rapaza pegou un berro adoecido:

—Ai, pel, váleme! ¡Váleme, miña pel quirida!

A pelexa revoltábase enrabexada pra fuxir do lume, e tiraba por irse pra onde a moza, mais o Ánxel tíña a presa co varal e a non deixaba escapar. E a pelexa rebulía e asubiaba, mais ao fin foise queimando ate que ardeu toda.

Entón a rapaza ergueu os ollos verdes, onde centilaban palliñas de ouro, e díxolle ao mozo docemente:

—Baixa, baixa, que me libraches; non teñas xa medo de mín!

O Ánxel baixou da caniceira e veuse sentar onde a ela. El díxolle:

—Foi a miña nai quen me botou a fada, mais ti quitáchema.

Lenda galega, publicada en "Lar", núm. 10, A Coruña, 1925.

A TRABE DE OURO E A TRABE DE ALQUITRAN

Unha vez voltaba o Bastián pra Paradela, de volta dunha festa, co fillo máis novo que o levaba da man.

Sentáronse nunha parede pra botar unha poussa, i entón o Bastián faloulle ao fillo:

—Estámosche perto do Couto de Lourido. Noutro tempo habíache alí un tesouro moi grandismo, e unha moura encantada, que saía pola mañán moi cedo a peitear os cabelos cun peite de ouro... Había alí unha trabe de ouro e outra de alquitrán. O que non collera o peite de ouro da moura cando lle caíra, porque ela o deixaba cair adrede pra engaiolar aos homes, e lle dera outro de corno, chegaba a conquistar a trabe de ouro...

Unha vez, hai de esto moito máis de trinta anos, fumos eu e máis outro ao Couto de Lourido, unha mañá moi cedo. Eu vin a trabe de ouro, e os señores que a gardaban; mais o meu compañeiro colleu o peite de ouro que lle caíu á moura, e foi dar á da alquitrán, e de aquela ardeu o monte todo, e moitas casas en moitas parroquias arredor, e moitos eidos arderon tamén. O meu compañeiro morreu, eu fiquei cego.

Agora xa non hai tesouro no Couto de Lourido. Ardeu todo ao se alcender a trabe de alquitrán. Arderon tamén os mouros todos, e a moura enganosa que saía pola mañá cedo peitear os cabelos cun peite de ouro... Os mouros todos arderon porque non estaban en gracia de Deus; mais hai alí uns señores que están agardando a quen teña valor pra chegar aló e darlles as augas salutares do baptismo, hanlle dar o que val máis que tódolos tesouros do mundo...

Se cando señas home tes corazón pra aló te brincares, colle pola parte do Nacente, e dende onde está o risco na pedra, doce palmos á man dereita, e tres pasadas máis...

Col. "Lar", núm. 10, A Coruña, 1925.

A COUTADA

—Na Coutada hai todo canto se pode precisar. Boa casa, grande para meia ducia de familia. Porta de arco, aberta nun muro de cantería, con almeas, que pecha o eixido. A casa fai sete: unha parte ven dar enriba do camiño, á dereita da porta, con dúas fenestras e pedra de armas no meio. Nunha de aquelas fenestras afeitaba meu tío as barbas. Era a de onde el durmía, unha sala grande... estouno vendo coa face chea de enxabón, pasando a barbeira por unha badana tirante... A navalla estaba xa ben gastada, tiña a folla estreita, e rente ao gume brillaba como de ouro ou de prata, asegún que fixera sol ou estivera coberto. Tiña a gardada nunha arca de madeira entallada con ferraxes forxados... A outra parte dá por fronte á porta. Nas dúas vai a solaina de pedra labrada, con tellado saledizo con columnas, e descansando por abaixo en arcaría. Por fronte á parte que dá ao camiño, corte e palleira... Na palleira íbamos á hora en que o tío se deitaba despóis de xantar ás doce. Cómo cheiraba a herba, e cómo mallaba a un a calor ao mesmo tempo que lle proía a un o sangue, a ferver no bafo ardente e perfumado da palleira... Pois debaixo da arcaría, corte, galiñeiro, forno, cociña, celeiro, tulla e bodega. Balcóns de ferro pola outra banda, dende os que se albisca a redondeza toda da Coutada. Horta con dúas fontes, lavadeiro pra roupa e tendal con todas as froles, alciprestes e teixos. Todo arredor, terras de millo e de pan, nabeiras e cortiñas con patacas. Abaixo —no fondo— lameiros, co regueiro polo meio, e do outro lado, monte con leña e toxo, xesteiras, soutos, liñares; hai dous teares, pra tecer na casa; e por parte, viñas na ribeira... Qué máis queres? Dúas xugadas de bois e dous carros, tres vacas, dúas de leite, con cría, porcos, avenza, cabalo, dous pollinos, pitas, gansos, cans... Hai ferramenta dabondo, banco de carpinteiro e de ferrador, carabinas, morrais, cananas, armas antigas, biblioteca, camas torneadas e outras de pau de rosa, sillería de damasco de seda, antigo reló de pesas, boa lareira

con dous escanos, artesa pra amasar, acea no regato, que é o único que está fora do muro, que todo o demáis está tapado dun gran muro de pedra ao que a Coutada debe o seu nome... A acea pode moer todo o inverno... Andívengo todo con don Emilio, o abade, e máis o tío Roque, que foron explicando... Don Emilio é un bó home. Era coma irmán do meu tío: xantaba coel moitos días, iban de caza xuntos, pasaban horas falando os dous na solaina... Probe don Emilio! Lémbrome cando viña á casa, que non daba marchado... Moito fixo pra pór a ben a meu tío cos meus pais... Ou!, pola miña nai non había caso, ao fin eran irmáns: mais meu pai era un pouco retorto, e o cabuxo lle non pasou nunca.

O MÉDICO DE ABRANTES

O Dr. Andrade era o único funcionario civil de Abrantes. Era o médico municipal, mais vivía alí por apego ao camiño de ferro. Non iba nunca no tren; cando quería ir á capital da provincia, montaba nun carricoche cun cabalo, e iba visitar no cabalo soio. Mais o camiño de ferro era un “adianto”, e ademáis, el estaba rifado co alcalde... xentes incultas e retrógradas! En troques en Abrantes non había eirexa, nin crego, nin romerías, nin enterros; era un pobo moderno, todo “vías de comunicación”: estación co seu telégrafo, o coche das grasiosas, a bicicleta do fillo do cabo da Guardia Civil, e aínda que non houbera estación telefónica, polo menos víanse pasar os fíos...

O Dr. Andrade amaba con peito afervoadado a Electricidade, o Vapor, o Magnetismo, a Mecánica e a Sueroterapia. As demáis cousas eran andrómenas, froito da ignorancia das edades bárbaras: Deus era un espantallo pra explotar ao pobo: a arte unha brincadeira pra os nenos; a Teoloxía, a Astronomía, a Filosofía, latinarios pra as vellas e pra os cregos; a ialma non a atopara endexamáis na punta do escalpelo... O Mr. Homais de Flaubert, o Dr. Pascal de Zola, asustábanse, se chegan a falar co Dr. Andrade.

O Dr. Andrade estaba suscrito á “Revista de Occidente”. Non era vulgar. Ademáis, dábase con todos, e falar, falaba de raio... Cos empregados da estación, falaba de máquinas e de organizacións societarias; cos labregos, de agrarismo e de abonos químicos, e co cabo discutía o problema nacional.

O Dr. Andrade non vivía porén, conforme aos adiantos modernos: tiña unha casa de ladrillo, feita por el, con teitos a tella vá, e o mobiliario dun anacoreta. Mais emporiso, hipertrofiáraselle o istinto da propiedade até chegar a un xeito de enrabeamento e de agresión. Porque un rapaz sacou un guizo dun feixe que tiña no eixido,

sacou o médico pola fenestra unha carabina de dous canos... A xente tíñalle medo. E non era pra menos: había que velo chegar montado no seu cabalo e cun salakoff na cabeza, que mesmo puña respeito...

O Dr. Andrade era un gran médico. Sabía, tiña bó ollo, operaba ben. E aínda máis: curaba aos enfermos. Mais non os curaba precisamente cos seus remedios; curábaos con “palabras técnicas”. Espri-cáballes a doenza que tiñan, as causas, o tratamento; falaba de pulsacións, de curvas térmicas, de leucocitos, de beflaro-conxuntivitis e de suero antiextractocócico, e o doente embobado, convencíase e sanaba. Sen se deprocatare, o Dr. Andrade curaba por médico de ensalmos e desconxuros; máis ben que médico era “exorcista”... O que máis sona lle deu era o que faguía cando pasaba por un lugar de moita presa; sen baixar do cabalo que montaba facía que lle sacaran o doente á porta da chouza, e tomáballe o pulso coa punta da fusta... Deste xeito sanou a moitos. Era unha meiciña futurista.

O certo —e aquí ven o verdadeiramente exotérico da ciencia do Dr. Andrade— é que éste tiña unha idea moito máis alta dos destinos de clas médica. No facer non. Antre aquelas xentes rústicas e iñorantes o médico tiña que seguir sendo o sucesor máis ou menos científico do vulgar menciñeiro. Mais nas cidades, o Protomedicato estaba destinado a tirarlle á Eirexa a dirección das conciencias, a se faguer o dono da sociedade moderna coma o Crero o foi da antiga, e impor o xugo da ciencia a estas xeneracións de aprensivos e neurasténicos, como as vellas xeneracións de timoratos sufriran o do dogma, e substituir o prexuício relixioso polo prexuício hiperbólico. A revolución principiara xa; xa se vían emerxer as construcións suntuosas das clínicas, dos sanatorios, dos laboratorios, “as mans mornas” da ciencia, consumindo os cartos que enantes acaparaban os mosteiros. Xa o médico metíase en lugar do xesuita no consello privado das señoras da boa sociedade; xa se daba máis importancia á consulta que non á confesión; xa cáseque ninguén creía no demo, e todos creían nos microbios... Xa se achaba perto o trunfo da futura relixión da Hixiene, o reinado glorioso da Asepsia, a Antisepsia e a Profilaxia, que ao fin han salvar á Humanidade da doenza e da iñorancia, e aseguraren a supremacía social do Médico, concluíndo dunha vez pra sempre coa tiranía ominosa do Sacerdote...

E el? Don Severino de Andrade e Teixeira, doutor en Meiciña e Ciruxía, ex-alumno interno do Hospital de Santiago, do Instituto Rubio e da Clínica do Dr. Azúa, el estaría destinado a ver o trunfo

da Ciencia dende lonxe, dende Abrantes, estación do camiño de ferro da liña de Oria á costa galega, sen fundar un Sanatorio, sen publicar unha memoria, dar un curso de conferencias?... Veleiquí a traxedia segreda do Dr. Andrade.

De *Os europeos en Abrantes*. In "Nós", 1927.

MEIXELAS DE ROSA

O Xoaquín era un rapaz novo. Era calquera cousa; nin fermoso, nin ruín; era un rapaz novo, e abonda.

Coñezo moitos que lles chegaba ben coeso. Claro está que éstos que eu digo fórono outrora, e polo tanto non teñen dereito a laiarse da súa sorte. Mais se cadra fórono nun tempo en que a mocidade non tiña a importancia que hoxe ten. Pra eles e pró mundo.

O mundo, coma vai vello, dalle agora importancia á mocidade. Outrora somentes lla daban os vellos; agora, os mozos tamén. Se os homes lle non damos importancia máis que ao que non temos, poidérase tirar daquí que agora os mozos non teñen mocidade, ou teñen menos que a que tiñan aqueles que agora quixeran ser mozos. Millor será supór que o que acontece é que os mozos decatáronse da importancia que lles daban os vellos.

O Xoaquín é calquera cousa, estudante ou hortera, tanto ten; o caso é que seña un rapaz. O demáis porédelo vós, si vos peta, e coma vos pete. En todo caso, non é da historia, nin ven a conto.

Porque a historia de un rapaz novo —e se non que o digan os vellos— ou non é nada, ou é a historia de un corazón, ou de que o substitua na vosa conceición psico-fisiolóxica coma órgano específico do amor, posto que o amor non é máis que unha secreción interna.

Porque esta que imos escribindo, é aínda unha historia de amor, cursi e todo.

Unha historia de amor sen verbas, romanza sen palabras. Millor dito, as verbas poden ser éstas ou aquélas, as que o leitor queira pór, asegún o seu gusto. Asina, tamén, o lector poderá colaborar co autor, e anque a parte de colaboración que se lle deixa, asegún o autor pensa, non val ren, o lector pode pensar doutro xeito, e considerala coma máis importante. En todo caso, o conto éste ten tanta, que non ten ningunha.

Esta é a historia dunhas meixelas de rosa.

Estas meixelas de rosa non son as do Xoaquín, anque ben mirado, o Xoaquín poidera telas; mais esto non nos importa a nós, nen xiquera á Aurora que é quen as tiña.

O que nos importa é que son as dela. Sendo dela, el púdoas facer suas, e ben burro foi se nono fixo. Mais despóis de todo, se nono fixo, alá el. Anque se o fixera, non habería conto.

Non habería este conto; habería outro tan bó coma éste, porque o esencial, neste ou noutro, é que haxa nel unhas meixelas de rosa. Se nonas hai, nada; a outra cousa. Mais hainas. E se as hai, dende aquí, por un vieiro ou por outro, tanto ten. En habendo unhas meixelas de rosa, o conto está feito, e pódese dar a solución ou o desenvolvemento que se queira. Ou deixar que o lector lle poña a que máis rabia lle dea.

Por exemplo, o Xoaquín, pra que vos simpatice máis —o cal sempre é bó pra se pór en situación (coñezo a psicoloxía do meu público, e éste é aínda un obsequio máis que me teredes que agradecer)— fagueino dianteiro-centro de calquer equipo de fútbol. Co eso é xa un rapaz novo sublimado, ergueito deica o cume supremo onde chegan as máis cobizosas arelas da mocidade.

Tamén vos deixo facer o retrato da Aurora.

Póndema máis ben branca que morena, pra que as rosas acesas do sangue, seiva auroral da sua primavera —porque ten que ser noviña: menos dos dazaoito, en todo caso; cecais os dazasete anos fora un óptimo, o desexado, o tal cual pró caso— trasparéntese millor nesa carne branca que semella que o sol traspassa coa sua luz, leitoso cristal opalescente, vaso maravilloso pra deixar brillar de través o rubor do sol nascente.

Non ma poñades fea, nin tampouco de beleza de tal xeito especial que as rosas da face vaian estar alí fora do seu sitio.

Daille a esa fresca luz de abrente que é aroma e que é engado, un sustento hipostático feliz, doado, de xeito tal que ela non poidera por menos de ser sonrosada, e que coelo acade a perfección, de modo, de maneira e de forma que as ledas coores —rosa ou mazá, cereixa ou carabel— veñan ser como o máis sublime esplendor da sua beleza, polo que se coñece que é frol e que está a frorir, como as rosas das roseiras cando encomenzan brancas por afora, a abriren o seu corazón cada vez máis sonrosado, ate remataren adentro nun rubor de lume que somentes as rosas e as rapazas saben ter.

Tendo en conta sempre que unha fea non ten, en boa estética,

dereito ningún a ser colorada, e que si o é, éo abusivamente, usurpando unhas coores que non son dela, que lle non pertencen, que consiguen por inexplicábele trabucamento da Natureza, que sen dúbida as tiña preparadas pra outra —e sobre todo, que máis lle valera non selo.

O demáis, quero millor que vaia ao voso gusto. Asina, cada un de vós pode facer pra sí unha Aurora asegún a sua estética, e será ben pra todos. Eu non teño teima ningunha en que a Aurora haxa ter o cabelo roxo, ou loiro, ou castaño, ou negro; en que os ollos señan escuros —eu quereríao máis ben claros—, ou verdes, ou azúes; en que o narís seña longo ou nacho. Ora, se por desgracia houbera algún de vós que non gostara das meixelas de rosa, ese que non siga leendo, e peor pra el.

Ben. Pois logo, xa que estamos conformes, imos principiar o conto.

Como ibamos dicindo, a Aurora, a nena das meixelas de rosa —poñamos dazasete anos— era... vós veredes: costureira, metrola, señorita... calquera cousa das que adoitan ser as rapazas dese tempo. Dende que naceu deica agora —agora é o instante en que empeza esta historia, e esta historia empeza pra cada leitor no instante en que encomeza a leela— fixo o que fan tódalas rapazas, tódalas costureiras, tódalas metrolas, tódalas señoritas, tódalas demáis raparigas. Ora, o máis importante que fixo foi vivir, e aínda se me apurades, con existir, xa fixo dabondo. Con existir e con levar na face as meixelas acesas.

Outro tanto, pouco máis ou menos, foi o que fixo o Xoaquín. Ben me decato de que si é futbolista, o Xoaquín ten historia, e pode que me agradecérades que vola referise; se cadra, tendes máis curiosidade por ela, que polo conto que vos vou contando... Mais como eu non vou ao fútbol, e coma anque fora, non había lér endexamáis as revistas nen os xornais que falan desas cousas, porque me non quero cargar a cabeza con tanta ciencia, resulta que non vos podó informar das fazañas pedestres do Xoaquín, coma tampouco do expediente académico da Aurora, si é que efectivamente é metrola.

Pois señor, resulta que estando así as cousas, chegou a primavera.

E chegando a primavera, sorrín os días, e o vello tempo, que é o máis vello de tódolos vellos, tórnase mozo —ou o pensa el— porque nestes días sorridentes, o tempo ten unhas novas bodas de ouro. Bodas de ouro de sol.

A primavera quente de tal xeito o leito do tempo, que o tempo,

adormentado polo inverno coma un lagarto arnal no seu buraco escuro, dende o que bota riba de nós os seus tristes pesadelos, voltos neve e xiada, encomenza a se revolver antre as sabáns xa tépedas, co mesmo eufórico placer co que a nosa alma aboia no soave ar perfumado que nos frega con rumor de seda.

E como a primavera viña de sol, púxose loira, e póndose loira, púxose rubia. E a primavera viña xogando, pintando de rosa as meixelas das raparigas sofocadas, como só pinta as cousas dese amarello esvaído que é a coor da luz. A primavera puxo un Instituto de Beleza, e ben ela sabe que despóis dunha beleza estar preparada e rematada, non é aínda beleza namentralas coores lle non abrochan nas meixelas e por eso trai os seus preparados pra enledecer, e pra que as meixelas se volvan rosas acesas.

Diredes que esas coores pódense hoxe mercar na botica, e que non custan moito diñeiro, mais as que a primavera trai, e que non están standardizadas, senón que son pra cada unha as que o seu sangue pode dar, e as que a sua beleza require, se non poden mercar na botica.

A primavera abre tódalas portas, e deixa florir tódalas roseiras. Que ocasión nos ofrece cada primavera! Mais en cada caso a decisión pende de nós.

Ademáis, esta vez, por sorte, a primavera viña unha miguiña quente de máis.

Pois nun serán de primavera, atopáronse rapazas e rapaces: a Aurora, a Carmiña, a Elvira, a Maruxa, a Luisa, a Paulina, a Nieves; o Xoaquín, o Antón, o Eladio, o Indalecio, o Pepiño.

Todos xuntos, riron e dixeron moitas parvadas. Despóis determinaron de iren á viña da Elena, que estaba aló cos seus pais. Habería fresas, leite fresco, uns biscoitos que lles mandaba un tío crego, ceais xamón e viño...

Moita risada, vestidos craros e vistosos, cecais deses parasoles xaponeses, moita calor que xa pica un pouco, moito sol dourado deitando sobre os verdes novos.

O Xoaquín tivo a sorte de que lle cadrara ir de par coa Aurora.

Un pedazo pola estrada sen sombra, toda envolta na raxeira leda a cair sen descanso. Polo narís entra un ar que ven dos verdes deitados do val e das uces frolecidas do monte e das xestas tenras e dos toxos brándos que aínda teñen unha verdura moza. E este ar chega dereito ao corazón, misturado co sol e co verde e coa vida, e do corazón rube unha ledicia lene e soave de principio, mais que despóis vaise facendo máis basta e chega deica a gorxa que se enche dunha

emoción gozosa, e deica os ollos que choran sen bágoas da dita so-
mentes de un sentir que vive, e que vive neste istante sempre único
e sen parello, sempre novo de cada vez que volve, en que a ialma
énchese de tanta esperanza que semella que a vida encomeza agora
mesmo, por que agora é cando van romper tódalas sementes que ela
traguía daquel outro mundo que non é máis que a preparación deste
de agora, onde todo vai ser realizado.

O Xoaquín é arestora unha esperanza a tremer, e leva á sua man
dereita o que pode encher tódalas esperanzas da vida.

Pica o sol, e a Aurora vai chea da mesma ebriedade de sol e de
esperanza que é presentimento, e o sangue mozo que lle bule, que lle
danza ledó nas veas, ledó de primavera, e ledó de percorrer os aden-
tros daquel corpo noviño e lanzal que encomenza a vida pra coallar
en promesa de amores, chouta a se trocar en beleza nas suas mei-
xelas que alcende coma rosas coloradas, ardentes e frescas, brillantes
de ledicia e de coor, expresión de vida, de mocidade, de virxindade,
de dita, de esperanza, de saúde, de forza, de mañá...

Sofocada, colorada de sol e de ser rapaza, que linda vai a Aurora,
coas meixelas acesas en rosas, coma as cereixas maduras, coma as
mazáns perfumadas, como os amorotes cheos de acedo aroma, como
o corazón augacento das sandías novas, coma as amoras verdes das
silveiras, sabrosa froita atentadora aínda non enteiramente doce!

Coma lle non ha tremer ao Xoaquín o corazón, coma lle non ha
fervelo sangue de inqueda, coma a sua alma non ha ir abalada
de dita e temor!

Pola estrada adiante, bañados de sol, pegaron na conversa, con
verbas e ditos riseiros que lle non importaban ao Xoaquín máis que
por seren da Aurora, nin lle importaban se cadra á Aurora máis que
por seren de un rapaz que arestora era o Xoaquín, anque cando o
Xoaquín non fora, por forza tiña que ser sempre algún...

Cando no meio da inconciencia da dita, as verbas, levadas do de-
terminismo inevitábele do istante, principiaron a enfiaren cara onde
o fado tiña que levalas, houbo que se meter por un carreiro, e a
pouco, o carreiro levaba auga, e houbo que lle dar a man ás rapa-
zas, antre berros e chistes e risadas, pra axudalas a sostérense nos
pequenos seixos blancos que abalaban, ofrecendo un camiño aos pés
por antre as augas bulideiras, e houbo que choutar valados, e me-
terse polos cadabullos, e polas leiras, dando ocasión pra que ao coller
os dediños suaves e rosados, a corrente vital apurara o ritmo do
sangue, e as meixelas se alcenderan máis do esforzo e da risa.

E chegaron, e houbo berros e risadas, e faláron todos a un tempo,
sen senso nen mensura, e quen sabe se algún non diría algo que non

debera ter dito, por falar de máis ou se cadra por querer estar fino, ventando a merenda, ou cecais somentes por agradecemento á primavera e ao sol.

Cecais falaron un pedazo sentados, na sala fresqueira con cadeiras de rexilla e cortinas de cretona, todos xuntos, sen faguer, apartes, e con seguranza que se tal aconteceu, o Xoaquín foi o que menos falou, non por estar pensando en nada, pois somentes era daquela a sua alma a que falaba na sua lonxanía, xa que era a única que podía ver claro neste choio.

Cecais beilaron unha miga, ao son de un piano un pouco choco, tocado pola nai da dona da casa, ou de un gramófono que fixo funcionar solenemente o pai, escollendo os discos con aire de entendido. E se así foi, poderon darse varios casos: ou que o Xoaquín bailara sempre coa Aurora, anque esto non é de supór, por duas razóns: porque ao Xoaquín non era o baile o que máis lle interesaba ares-tora; ou porque non o deixaron, porque non iban os demáis renunciar á ocasión de levar nos brazos un instante unha nena tan incitantemente sonrosada, e nestes casos, xa se sabe que o máis impresionado é sempre o que máis parvo se pón, o que menos se aproveita e o que máis ruín rol fai.

Pode acontecer que bailara coela algunhas veces, e as outras estivera coma no caso anterior ollando aparvado, ou con xenreira, en contra dos outros ou en contra de sí —anque tamén pode ser que por finura ou por vencerse, bailara algunhas ou tódalas veces coas outras.

Polo derradeiro, tamén se pode dar o caso de que o Xoaquín non bailara nada, por non saber, ou por ter sempre comprometida con outro á Aurora, e neste caso, pode que os señores da casa lle dixeran —sobre todo as veces que a sua filla ficaba sen parexa—:

—E vostede non baila? Que pouco animado é!

Porque os homes e as mulleres andadas, semellan non lembraren xa que o baile ofrece moitas ocasións de amarguexo e de tristura.

Do que estou seguro é de que despóis surtiron á horta e comerón cereixas denantes da merenda, un pouco verdes aínda...

Agora que como a xente moza procede por arrautadas, despoixas de brincaren e barullaren un pouco, pasaron unha miga, sen saberen daquela propiamente o que iban facer, coma tantas veces acontece. Entón quedaron a Aurora e o Xoaquín sentados os dous nun banco de pedra, debaixo da enredadeira, e os outros de frente, uns dereitos, outros sentados nalgunhas desas sillas de madeira pintadas de verde que hai en tódalas fincas de xente da cidade, e que case

sempre están partidas. Tamén pode que dous dos rapaces se asentaran na mesma silla, e que se estiveran rempuxando un ao outro, pra se faceren cair e que as rapazas viran. Algunha rapaza tamén estaría se cadra sentada no colo doutra que a tería abrazada por atrás, e estarían as dúas cantaruxando polo baixo, abanando as pernas cruzadas a de enriba, e que despóis se emprincipiaran a decir cousas baixiño, unha na orella da outra, rindo afogadamente, con grande azaramento do Xoaquín, cheo de sospeitas...

De un xeito ou doutro, o Xoaquín e a Aurora non podían falar arestora, porque os outros estaban moi perto, e porque reinaba ese silencio feito de cansancio e case de fartura de dita, no que non pode un falar cousa ningunha sen que os demais ceiben a risada que teñen contida e desexando estoupar, sen que seña por nada, senón por sinxela gana de rir e incapacidade de fagueren outra cousa.

Mais logo veu outra revoada e estralou de novo o balbor de verbas e de risas: ao millor dous rapaces que se queren sacar un ao outro calquera cousa que un deles colleu, e as rapazas que aproveitan a ocasión pra riren e pra bateren neles, as que teñen máis confianza.

A Aurora toda acesa, brillándolle os ollos claros —se eran claros— que rían tanto como os seus beizos bermellos, fala a berros cos outros, sen dar tino ao Xoaquín, que alí ten a carón seu, embobado e inqueda, faguyendo esforzos pra rir el tamén...

Inda queda tarde e tarde... Denantes do sol baixar de máis, xa estaba logrado ese discreto isolamento no meio da compañía que convén pra poderen falar, o que se dí falar, un rapaz e unha rapaza. Falando moi ben, sen saber ben o que un dí, porque non son as verbas as que falan, senón o sangue e a vida a cantaren, namentralo corazón desfaise deliciosamente nunha dozura fonda que case afoga a voz... E cando, despóis da hora fastidiosa e inútil da merenda, volveron estar todos onde o banco de pedra, debaixo da enredadeira, ao írense os outros pola viña adiante, a Aurora deixouse estar no banco onde o Xoaquín.

Agora estaban os dous alegres, e non rían.

Ela deixábase estar asina sen saber ben por qué, deixando ir a ialma sinxelamente na dozura do istante, inocente e sen intención, se cadra. El prendido sen volta no engado meigo das meixelas de rosa, sen se decatar tampouco de todo do que sintía, porque a cobiza de amor alapa a ialma inteira de tal xeito que non hai maneira nin tempo pró esculcare... Se un poidera neses casos coñecer o que sinte

ao tempo que un sinte, tódalas cousas da vida habían cair xa pra sempre no esquecemento eterno, e non habería xa pra un máis que esa arela, en comparanza da cal o outro todo non ten senso ningún, nin é máis que secura, tristura e fealdade.

A Aurora estaba aínda sofocada e acesa, o alento erguéndolle rítmicamente o peito, e as meixelas tiñan o rosa vivamente sonrosado e tenro das cereixas novas, esteso ate moi perto das orellas e abaixo, deica a outura dos beizos encarnados e entrabertos coma se agardaran. Era unha coor tan linda, tan soavemente cálida de vida, tan chea de inxenua mocidade e de íntima ledicia, tan recendente a frol e a froita fresca e perfumada, tan tolamente incitadora, que puña sedentos os ollos e os beizos do Xoaquín —e os doutro calquera que tivera a dita de se atopar no seu canto.

Os ollos do Xoaquín, nunca fartos de ollar no seu deslumbramento, namentras nas suas verbas tremantes ceibaba a tenrura seu nome que o puña, de tan feliz, dorido, vían coma ela o escoitaba ollando ao lonxe, ganada xa do misterio sublime do instante.

E, as duas almas xa na mesma tensión, os beizos do Xoaquín, sedentos, ansiosos, ardendo de cobiza e de sede, achegáronse paseño ate pegárense, nun esvaimento de suprema felicidade a unha daquelas meixelas sonrosadas...

E rematou o conto.

Porque o que despóis viñera, qué nos importa? A historia vulgar e parva de un namorouzo como outros tantos que hai na mocidade. O regular é que ese amor houbera rematado coma rematan outros tantos, e que a Aurora, a pouco, se non volvera xa lembrar do conto.

Mais o Xoaquín... O Xoaquín xa non poderá esquecer aquilo máis na vida. Nas meixelas de rosa, os beizos do Xoaquín beberon xa pra sempre vida, luz, aroma, primavera, frescura, amor e alma; os únicos bens da vida, e o único que na vida importa. Aquelo pasou: foi un instante; mais o instante aquel se non esquecerá xa máis; aquel instante abriu pra sempre, diante da alma do Xoaquín as portas de ouro do misterio, e aquela lembranza ha ser pra sempre na sua alma fonte a deitar engado e gracia, que o amor, que é o ben supremo, ten esa coor de rosa sonrosada, e o amor é viño que embebeda, e feliz aquel a quen embebeda pra sempre. Aquela lembranza ha ser pra el un aroma que perfuma a vida enteira, e non hai millor cousa, porque aquel aroma é alma.

E non importa que o que lle queda de vida seña triste e vulgar. Ao Dante abondoulle con ollar dúas ou tres veces a Beatrice, e xa quedou salvado pra sempre. Do mesmo xeito, namentras viva, o Xoa-

quín está salvado, salvado pola lembranza —pola saudade cecais tamén— dunhas meixelas de rosa.

Se agora vos dixera eu que o Xoaquín era un vello, cantos de vós —cantas tamén— non teríades unha decepción. Cantos —os que saben o que é bó— unha sorte de espranza...

Cecais se fora un vello, a historia sería máis trágica; mais todos aqueles de enriba me non houberan seguido con interés.

E por qué non había ser un vello? Non lle houbera sabido moito mellor a un vello aquela aventura?

Nun vello houbera sido un retorno, e non hai pra que complicalas cousas, cando abonda cunhas meixelas de rosa. Ademáis, millor é que seña un rapaz, pra que esta emoción caia nunha alma virxe e sen precedentes, poida encher a ialma toda. Compre a ialma virxe, porque esta emoción debe coller a ialma inteira, sen deixar miga fora, e un vello sempre lembraría algo, e esta lembranza que debe ser única, exclúe toda relación posíbele con recordos antigos.

Quedamos, pois, en que a cousa foi coma vola contei.

E aquí sí que rematou o conto.

A VELLIÑA VELLA

PRINCIPIO DUNHA HISTORIA

O escudeiro Pay Soares, que non fora na sua vida ao San Andrés de Teixido, ergueuse na sua cova e tomou camiño cara o Norte.

Camiñando, camiñando, surtiulle unha velliña vella, branca coma o luar, de loito vestida. Pay Soares ficou os xionllos no chao e beixoulle os pés.

—Pra ónde vas, Pay Soares?

—Lonxe, cara o Norte, ao San Andrés de Teixido.

—Non entrarás no ceo se aló non vas...

—Ides soliña e tristeira...

—Croat podía eu levar na miña testa.

—Se tivérades fillos que a recadasen!

—Logo é certo que o mundo principia unha nova vida?

—Andan a crebalas vellas madeas.

—Tamén eu vou chamar aos meus fillos...

E a velliña vella colleu pra a vila e chamou á porta de un seu fillo que era abogado.

—Veño a que deféndalo meu direito.

—Cál é, logo, o voso direito?

—Houbo un tempo no que toda esta terra era miña, e os meus fillos tamén eran meus. Mais viñeron os meus veciños e fixéronse donos dos meus eidos, e máis asañáronse na miña honra. E trocaron de tal xeito aos meus fillos, que case non os coñezo, nin eles me coñecen a mín. Tanto se imitan aos extraños... E coma ti es abogado, quero que deféndalo meu direito, pra que me fagan xusticia, e me volvan os meus fillos, e me volvan o meu casar.

Respondeu o abogado:

—Señora, eu non podoo defendelo voso direito, que non está es-

crito en ningún código. Eu non defendo máis que os dereitos que estean amparados pola lei.

E a velliña vella marchou coa alma amargurada pola ruada da orballeira frienta, e foi onde un seu fillo que era escritor.

—Onda ti veño pra que me defendas. Ti escribes nos papeis e os homes escóitante. Fixéronme inxusticia e tiráronme o que era meu. O meu fillo abogado me non quer defender, porque o meu dereito non está nos códigos. Mais ti has falar por mín, pra que a xente faga leis que me amporen.

Respondeu o escritor:

—Señora, a xente dame tino porque lle falo do que ela quer. Quén ten que ver co voso dereito? Eu non vos podo defender, senón perderei o creto.

E a velliña vella marchou coa alma amargurada pola rua choiñenta, petar a outra porta. E foi ver a un seu fillo que viñera das Américas con moito diñeiro.

—Aquí veño onda ti, porque os que me podían defender, desbótanme; non queren pedir pra mín xusticia, nin vingalos aldraxes que me fan. É que me ven probe. Mais ti darásme cartos i erguerei tódolos meus fillos atrás de mín.

Respondeu o americán:

—Señora, eu teño que atender cos meus cartos ás obras que traio antre mans: eu fago escolas, asilos e hospitais que pasman á xente e pregoan o meu nome. Se eu vos dera tino, quén me iba chamar gran filántropo?

E a velliña vella fuxiu da vila e principiou a andar por unha corredoira enlamada. Ao pé do camiño, atopou a un dos seus fillos, que era labrego, traballando nun eido.

A velliña vella faloulle:

—Eu tiña terras, e xa non as teño; tiña fillos, e os fillos déixanme. Andiven a pedir xusticia, pecháronme tódalas portas...

O labrego escoitaba moi atento, botado pra diante, apoiado coas duas mans no legón.

A velliña vella seguíu:

—Andiven na vila petando a tódalas portas, de todas me botaron. Agora veño onda ti, que me has defender contra todos. Se ti queres, recobrarei as miñas terras, os meus fillos voltarán onda mín, e tornarei a ser o que fun.

O labrego respondeu:

—Señora, o que a vostede lle pasa, levar, lévame lástima... Afe-

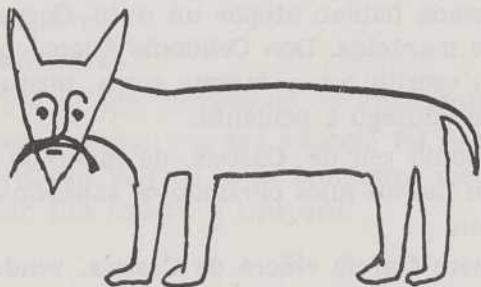
llas que ma leva!... Mais neste mundo, cada un governa a sua vida e precura do seu... Velahí está: si viñera un goberno que quitara os foros, que quitara os caciques, que quitara os trabucos...

E revolverse e seguíu sachando no eido.

A velliña vella, magoada e tristeira foi andando, andando...

O escudeiro Pay Soares tornaba da sua romaxe, en precura da sua campá na eirexa da aldea. No meio da gándara esquiva, atopou á velliña vella, a carón dunha pedra das que chaman pedras dos xentís.

Estaba petando nela cun croio, pra espertar aos que dormen de baixo o sono eterno...

De "Céltiga", Buenos Aires.

O PORCO DE PÉ

Don Celidonio é gordo e artrítico. O carolo saílle pra fora; na calva ten unha que outra serda; ten as fazulas hipertrofiadas, da cór do magro do xamón, e tan lustrosas, que semella que botan unto derretido; as nádegas e o bandullo vánselle un pouco pra baixo.

O lardo rezúmalle por todo o corpo, e no vran súdao en regueiros aceitosos i en pingotas bastas, como as que deitan os chourizos cando están no fumeiro.

Así coma é grasento o corpo, tamén o miolo de don Celidonio. Se lle escacharan a testa, que tiña que ser con pau-ferro e picaraña, en lugar dunha sesada habían atopar un unto. Corpo e alma, tanto ten, todo é grasa e manteiga. Don Celidonio é igotal por adentro que por afora: carne i espírito son a mesma zorza, misturada e revolta, co mesmo adubo de ourego e pemento.

Pois, don Celidonio veu de Castela, de mancebo do Baldomero García, onde botou moitos anos curtindo os sabañóns, enzoufado no aceite e no bacallau.

Tamén Baldomero García viñera de Castela, vendendo queixo de pé de mulo polas portas, cunha blusa azul curta, cirigolas e chapeu como o dos charros de Salamanca. Era pequeno, feito de cordas e sarmentos, e tiña a gadoupa enguruñada, adoito pra apañar as cadelas.

A poder de pasar fame, puxo unha tenda nun buraco cheirento i escuro; alumado con vela de sebo, e durmía na trastenda. Despóis ganou e chegou a mercar a casoupa na que vivía. Logo ganou máis, alugou a tenda e mudouse pra outra meirande, e trouxo da sua terra a doña Emerenciana, co seu capacho e o seu periquito no cume do peinado, que metía na praza moeda falsa e rifaba coas regateiras e cos parroquianos, e á Nicasia, a filla, a quen non deixaba medrar a nai, que tiña un xenio coma un can adoecido.

Os tres cheiraban a bravío, como as cabras. Mais a forza de fame, aforraban e daban réditos. E chegaron a mercar outra casa na Praza Maior. E despóis ganaron máis, e mercaron a casa na que vivían e tiñan a tenda e as rentas dun señor velliño que alí morreu e que lles debía cartos.

E fóronse achinando. A larota era boa, mais o negocio iba pra diante, e por fin arriscáronse a levar a tenda pra a Praza Maior, xa que non tiñan que pagar aluguer. Daquela foi cando trouxeron ao Celidonio.

Había na vila comerciantes vellos, de moita fachenda, que andaban no comercio, cun pucho negro de raso de seda e trataban coa xente principal.

Cando o Baldomero iba algún domingo pola rua, co seu vestido gris, e topaba con aqueles comerciantes tan aseñorados, de bimba e de barba, de sobretodo negro e botinas de charol, que paseaban ao millor co Presidente da Audencia, o Baldomero saudaba moi homilde, sacando o chapeu:

—Vd. lo pase bien, don Laureano... Que vaya Vd. con Dios, don Nicanor...

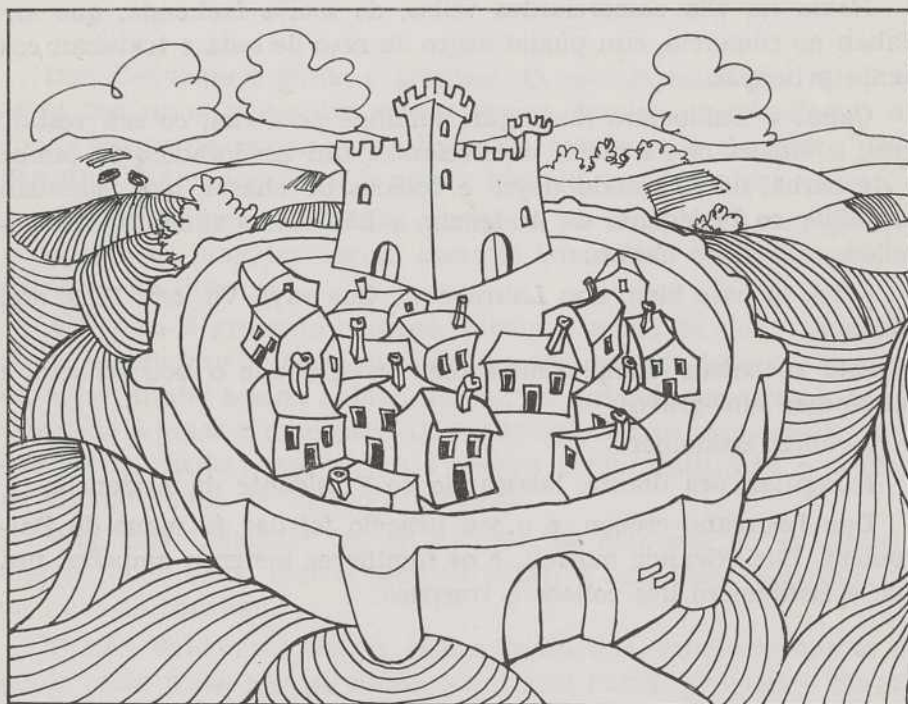
Eles acenaban complacentes coa testa, dende o seu señorío, e respondías moi graves:

—Adiós, Baldomero.

E seguían pra diante, latricando co Presidente da Audencia.

Don Laureano crebou, e o seu negocio foi dar ás maus do Baldomero. Don Nicanor morreu, e os familiares meteron empeños pra que o Baldomero lles collera o traspaso.

O SEÑOR FEUDAL

Pois era un Señor feudal que dende o máis outo da torre onde moraba, no cume dese curuto, podía decir aquilo de: “cantas terras vexo, todas miñas son”. E ao pé da torre tiña unha grande aldea, case que unha vila, con moitas casas, onde vivía moita cristiandade. E toda a aldea estaba cinguida desa muralla de bastións macizos. Ata pode un maxinar que todos vivían contentes e felices.

Mais chegou un tempo, en que todas esas terras que ahí vedes, cansaron, e houbo que ilas deixando a barbeito de ano en ano, e des-

pois houbo que deixalas descansar dous e tres anos, e por fin, foron quedando, unhas tras doutras, todas a ermo. E a xente emprincipiou a marchar, e fóronse indo, hoxe un casal, mañá outro, e asina deica non quedar ninguén na aldea, se non foi o Señor feudal, cos seus cadelos, o seu faco e un vello escudeiro.

E as casas fóronse vindo abaixo, unha tras doutra, deica que ficou raso todo o recinto da muralla. E somentes a torre se tivo en pé.

E o Señor feudal morría de tristura.

Entón, pra volver poboar as suas terras, mandou mensaxe polas aldeas darredor, polo seu vello escudeiro, acabalo do vello faco, chamando en totalas casas, pra que viñeran tratar da fundación dunha grande cidade ao pé do castelo.

E resultou que os homes non viñeron, porque andaban no traballo, mais, coma se trataba de fundar unha grande cidade, as casiñas todas da ribeira, coas suas ledas fenestras, cos seus tellados de tella nova, coas suas chemineas pintarrañadas, falaron unhas coas outras e dixeron:

—Alá na cidade, din que as casas valen moito, e que a xente dá moitos cartos por vivir nelas, namentras que aquí non valemos nada. Polo tanto debémonos ir pra a cidade. Mais coma somos tan pequenas, e nas cidades son tan grandes e de tantos pisos, se imos alá nonos van querer. Mais ahí onde o Señor da torre vai facer unha cidade toda nova, pode ser que nos queira. Imos logo alá.

E escomenzaron a rubir polo curuto enriba, fóronse metendo pola imensa porta do recinto, e encheron o circo das murallas e cada unha púxose onde lle pareceu, unhas de frente das outras, ou apedadas, ou de esguello, ou postas de cú.

Cando o señor feudal, dende o outo da torre, ollou o seu recinto cheo de casas, mandou ao vello escudeiro que fora axiña pechar a porta, non fora volveran marchar.

Xa viría a xente poboar a sua vila, e se non viña, xa el encargaría obreiros sen traballo a Alemaña ou a Inglaterra, ou labregos a Rusia, ou negros a África, ou bonecos de eses de farrapos a un bazar calquera, ou figuras de Nacemento.

Mais as casas todas, que pensaban que iban armar coelas unha grande cidade con ruas e rueiros, fontes e pontes, e traída de augas, e alcantarillado, e praza de abastos, e carros eléctricos, e cristaleiras nas tendas, e boletíns e xornais a vender polas ruas, de que viron que non viña ninguén pra as alugar, emprincipiaron a berrar polos bicos desconxuntados das suas portas, a revirar os ollos das fenestras

e a botar fume polas chemineas, e organizaron un gran mitin, pón-dose en rolde perto da porta pra protestaren de teren sido postas en estado de detención ilegal.

Había unha un pouco birolla porque tiña unha fenestra máis outa que a outra, que era a que máis berraba, mais as que máis medo lle puñan ao Señor feudal, eran as que tiñan o tellado voadizo e botado pra diante como unha bisera, pois aquelas, mal demo me non leve senón eran socialistas, ou aínda cousa peor.

Neste intre, foi cando chegou o pintor, e compuxo o cadro que tendes diante.

E non sabemos o que vai pasar... Eu xa estou vendo que o vello escudeiro vai cometer unha treición: vai abrir a porta, vaise meter nunha das casas, vai facer ferver o caldeiro, e a casa, movida pola tensión ou forza elástica dos gases e vapores, vai surtir fumegando pola sua cheminea como unha locomotora, e atrás dela totalas outras, enfiadas, formando un tren moi longo por ese camiñoño embaixo...

O peor é que postas a camiñaren dese xeito, xa se non van deter endexamáis, senón que seguirán sempre correndo, correndo polo mundo adiante, dando voltas e máis voltas ao noso esferoide achata-do polos cabos do eixe, e cando o mundo se acaba e non teñan por onde camiñar, vanse ter que marchar pra o planeta Marte, en pre-cura doutro Señor feudal, o cal, se imos creer a Mr. Wells, ha estar moito máis civilizado.

R E X I S T R O

	<u>Páxs.</u>
<i>Vicente Risco: a sua figura e a sua obra</i>	7
Bibliografía sumaria	21
O pelegrino	23
ENSAIOS E CRÓNICAS	
A Atlántida	27
O mandiño	29
As viaxes de a pé	32
O idioma galego na nosa vida e na nosa cultura ...	35
O Precursor	42
Xogadores de cartas	45
A ideoloxía do nacionalismo posta en esquema	48
Bonn	50
Pra a autocrítica dunha xeración	53
O alén	57
A xente de Galicia	59
PROSA NARRATIVA	
Do caso que lle aconteceu ao Dr. Alveiros	63
O lobo da xente	65
A trabe de ouro e a trabe de alquitrán	66
A Coutada	67
O médico de Abrantes	69
Meixelas de rosa	72
A velliña vella. Principio dunha historia	81
O porco de pé	84
O señor feudal	86

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY

REPORT OF THE
COMMISSIONERS OF THE
SOUTH AFRICAN
REVENUE AND CUSTOMS
DEPARTMENT

FOR THE YEAR 1910-11

PREPARED BY THE COMMISSIONERS

JOHANNESBURG, 1911

PRINTED BY THE GOVERNMENT PRINTER

JOHANNESBURG

1911

BY APPOINTMENT TO HIS MAJESTY THE KING

PRINTED BY THE GOVERNMENT PRINTER

JOHANNESBURG

1911

BY APPOINTMENT TO HIS MAJESTY THE KING

PRINTED BY THE GOVERNMENT PRINTER

JOHANNESBURG

1911

BY APPOINTMENT TO HIS MAJESTY THE KING

PRINTED BY THE GOVERNMENT PRINTER

JOHANNESBURG

1911

BY APPOINTMENT TO HIS MAJESTY THE KING

PRINTED BY THE GOVERNMENT PRINTER

JOHANNESBURG

1911

BY APPOINTMENT TO HIS MAJESTY THE KING

PRINTED BY THE GOVERNMENT PRINTER

JOHANNESBURG

1911

BY APPOINTMENT TO HIS MAJESTY THE KING

PRINTED BY THE GOVERNMENT PRINTER

JOHANNESBURG

1911

BY APPOINTMENT TO HIS MAJESTY THE KING

PRINTED BY THE GOVERNMENT PRINTER

JOHANNESBURG

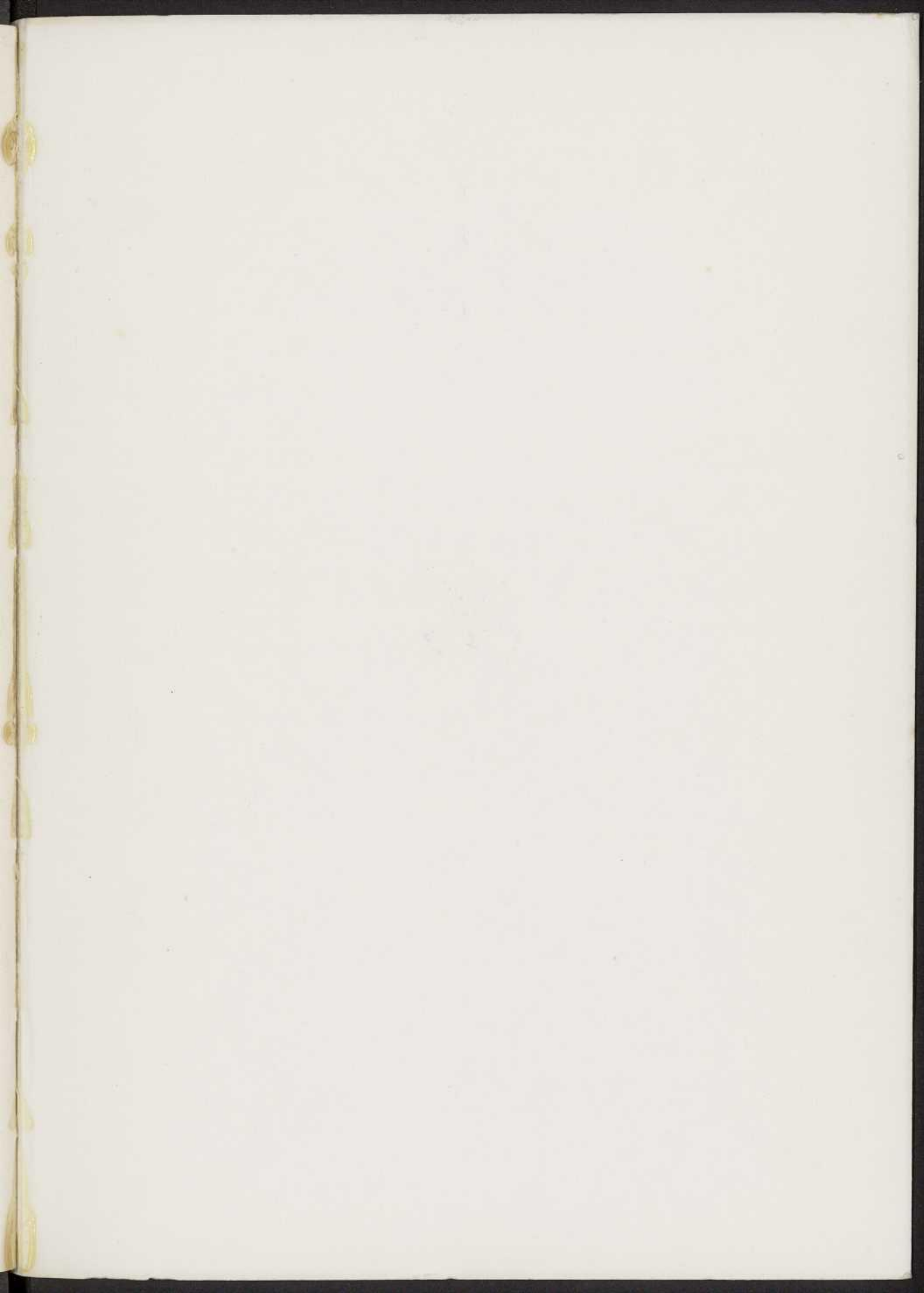
1911

BY APPOINTMENT TO HIS MAJESTY THE KING

PRINTED BY THE GOVERNMENT PRINTER

Rematouse de imprimir
nos talleres de "Artes Gráficas Galicia, S. A.",
rúa Segovia, 15, de Vigo,
o 16 de maio do 1981,
véspera do
DÍA DAS LETRAS GALEGAS

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is faint and difficult to decipher but appears to contain several lines of information, possibly a list or a set of instructions.

W. A. GALE
CORP.

